

Okruh a střed

Smrt a umírání

Nejistota smrti

Umění zemřít

Smrt do domu

Egyptská kniha mrtvých

Ahabah

Obsah:

SMRT A UMÍRÁNÍ	1
OBSAH:.....	2
SMRT JISTÁ I NEJISTÁ.....	4
SMRT – VYVRCHOLENÍ ŽIVOTA.....	6
<i>Čtyři organické tendence k nemoci.....</i>	7
<i>Tvorba nádorů.....</i>	7
<i>Skleróza.....</i>	8
<i>Cvičení proti tvrdosti srdce.....</i>	8
<i>Hltavost a ideologie "být cool".....</i>	9
<i>Svatá nemoc.....</i>	9
<i>Žádná jiná nemoc nám tak důtklivě nepřipomíná smrtelnost člověka.....</i>	10
<i>Klíčem k rakovině je náboženství.....</i>	10
<i>Když oslábnou smysly.....</i>	11
<i>Zmatenost ve stáří, umíněnost.....</i>	11
<i>Dvojníky jsme my sami.....</i>	11
<i>Setkání s dvojníky jiných lidí.....</i>	12
<i>Tvůrci pokoje.....</i>	12
<i>Moudrost je ve své vnitřní podstatě světlem.....</i>	13
<i>Nevědomá vina.....</i>	13
<i>Smrt je okamžikem nejvyššího zážitku vlastního já.....</i>	13
<i>Umírající potřebuje samotu.....</i>	14
<i>Okamžik smrti.....</i>	14
<i>Umírající vnímá čarovný svět vlastního těla.....</i>	15
TŘI SMRTI.....	16
<i>Lev Tolstoj.....</i>	16
<i>Paula Modersohn-Becker.....</i>	17
<i>Bohumil Hrabal.....</i>	18
<i>Odpověď.....</i>	19
EGYPTSKÁ KNIHA MRTVÝCH.....	20
ŽIVOT PO ŽIVOTĚ.....	22
<i>Zážitky blízké smrti.....</i>	23
<i>Člověk z hlediska života po životě.....</i>	25
O JAKOSTI ZEMŘELÝCH DUŠÍ.....	29
<i>Může duše oddělená od těla trpět tělesným ohněm?.....</i>	29
<i>Přesahuje soužení očištěného všechno časné soužení tohoto života?.....</i>	30
KDYŽ SMRT PŘICHÁZÍ DO NAŠEHO DOMU.....	31

Vážení čtenáři,

téma tohoto čísla našeho sborníku se odlišuje od všech dosavadních svou nevyhnutelností. Mnozí z Vás drželi v rukou již několik minulých čísel, nebo dokonce všechna. Jejich témata se sice zaměřovala na duchovní otázky v naší době bezpochyby aktuální, ale o každém z nich si mohl někdo říci, že se ho netýká. Nenáboženský čtenář se asi necítil osloven číslem o souvislosti starých mystérií a dnešního křesťanství; člověku nehledajícímu životní společenství se mohlo zdát odtažitě téma muže a ženy; kdo nevěří v posmrtnou existenci duše, ten zase nejspíš necítil potřebu přemýšlet o reinkarnaci. Smrt se však týká nás všech bez ohledu na to, co si o ní myslíme. Podle svého světového názoru si ji můžeme představovat různě, ale všichni se shodneme na tom, že nás čeká. Ať věříme či nevěříme, že něco přijde i po ní, ať je pro nás jen bezbolestným překročením prahu mezi dvěma světy nebo absolutním koncem, víme s jistotou, že nás nemine. Smrti a věcem s ní spjatým se tedy věnuje tento sešit - smrti jako součásti našeho života a jako završení lidského osudu, smrti jako události, na niž se v případě sebe sama připravujeme a již v případě svých blízkých doprovázíme, smrti, která nás může náhle překvapit, i smrti jako bráně do jiného bytí.

Rozsah našeho sborníku nám nedovolil pouštět se šířeji do souvisejících témat posmrtného života či kontaktu se zesnulými, jen letmo se dotýkáme problémů stáří, stranou zůstaly i otázky dobrovolné smrti - možná však to či ono v budoucnu vydá na samostatné číslo. Tentokrát Vám nabízíme paletu myšlenek a pohledů, která rozhodně není úplná a ve shodě s naší snahou ani nehlasá jednotný světový názor. Snad ale bude užitečná jako sbírka podnětů při hledání odpovědí, které si nakonec musí najít každý z nás sám.

Redakce

Smrt jistá i nejistá

PAVEL TOMAN

Lidová moudrost praví, že nic není v životě tak jisté, jako smrt. Jenomže to je pravda jen zčásti: máme sice jistotu, že jednou přijde konec našeho života, ale v tom, co smrt skutečně je, už taková jistota není. Smrt je vlastně velmi nejistá věc.

O smrti se vůbec špatně přemítá. Co o ní mohu vědět? Ze své vědomé zkušenosti ji neznám. Kolem mne lidé každým dnem umírají, já sám však svou vlastní zkušenost se smrtí v tomto životě nemám. A až ji získám, nebudu o ní už moci vyprávět. Nikdo se pak ode mne nedozví, jaká to cesta pokračuje dál a kam vede.

Mnozí by mi na to dnes řekli, že smrtí veškerá cesta končí, asi jako když se vypne počítač. A hotovo. Naopak, v dřívějších dobách zase téměř neexistovala pochybnost, že cesta života pokračuje i mimo tento svět. Byla to samozřejmá jistota, která vyplývala z vnitřního prožívání sebe sama a nepotřebovala žádné vnější důkazy. Byla to jistota vnitřní, nevnější. Asi taková, jako když dnes lidé většinou prožívají jako jistotu, že jsou, že žijí, něco dělají, něco chtějí a podobně. Komu by taková jistota viditelně chyběla, byl by označen za blázna nebo příliš mudrujícího filosofa. A podobně tomu bylo dříve i s pokračováním života po smrti.

Nám však samozřejmá a pevná jistota pokračování života obvykle chybí. Vnitřní prožívání a poznávání, které člověku dříve tolik dávalo, bylo postupem času z valné části vytlačeno jiným způsobem poznání, založeném na vlastní nebo zprostředkované zkušenosti vnějšího světa. Hledáme-li tedy bez vnitřního poznání odpověď na otázku, co znamená smrt, může být pomocí určitá úvaha: Co je smrt a co je po ní, to z vlastní zkušenosti nevím. Ale ačkoli můj pohled vpřed smrtí obvykle končí, nemusí to ještě nutně znamenat, že končí vše a dál už nic není. Nemohu sice vidět za roh vedlejšího domu, ale je pravděpodobné, že svět pokračuje i tam, i když můj pohled za roh již nedosáhne. V běžném životě ovšem mohu vstát od stolu a jít se o tom přesvědčit, nahlédnout za onen roh a získat vlastní zkušenost pokračování světa. Za roh smrti nahlédnout nedokáži. Mohu si jen představit, že život také pokračuje, i když ho již nedokáži ve své pozemské hlavě myšlenkami sledovat. Rozhodně mám ale jistotu, že mírou toho, co jest - ani mne samotného - není jen to, co v myšlenkách vejde do mé hlavy, ani to, co naplňuje hlavy všech ostatních lidí na světě.

Ale ačkoli lze o smrti rozumovat na různé způsoby, strach, který zasahuje hlubinu lidské bytosti, tak snadno odmyslet nelze. Vždyť neznáme-li nic, než tento svět a tento život, pak je smrt koncem všeho, co známe, je koncem veškeré jistoty. A známe-li něco navíc, pak dnes zase nemáme jistotu tohoto poznání. Jinou věcí je, že smrti se lidé báli také v dřívějších dobách, kdy ještě počítali s pokračováním života jednotlivce. Někdy také poznávali, že se člověk znovu na tento svět po určené době navrátí, znovu se narodí, aby tu žil nový život. A přece i oni se smrti báli. Smrt tehdy znamenala soud, který zjeví nejhlubší pravdu o tom, jak člověk využil svého právě skončeného pozemského života. Čím ho učinil. A potom měla následovat odpovídající odměna nebo trest.

Dnes spíše než o trestu a odměně uvažujeme o tom, že si neseme následky svých činů i za hranice tohoto života a musíme tyto své činy nějakým způsobem vyrovnávat. Co člověk ve svém životě dával okolí, to musí dostat zpět. Ale to by zase mělo být nakonec přijatelné: člověk tak může kráčet světem a odevzdaně přijímat úder osudu i dary štěstěny, neboť to vše si vlastně sám vytvořil. A ani ten poslední úder, který ho znovu zastaví na cestě, není vlastně ničím hroživým, neboť smrt v tomto pojetí znamená spíše jen slavnostní přechod do duchovního světa a pak nový návrat dle neměnných světových zákonů. Proč tedy mít strach?

Možná strach ze smrti naznačuje, že konec tohoto života není jen samozřejmým přechodem z jednoho stavu existence do druhého. Ve smrti se tak odhaluje cosi nedobrého z lidské podstaty, jakási slabost a porušenost. Nestálost, nepevnost vnitřní, která vede k nestálosti a nepevnosti ve

vnějším světě, v celku stvoření. Člověk jakoby "nevydrží" na tomto světě, vyčerpá svou schopnost žít zde a musí jít jinam. Ale ani tam "jinde" nevydrží, zase se vrací zpátky na zemi a koloběh se opakuje. Hnán neklidem stále běží vpřed, až znovu zase vyčerpán padne na tvář a prodere se zemi pryč. Proč jen nedokáže vydržet?

Určitou odpověď nabízí biblický příběh o pádu člověka, který vypráví, jak v touze po božské nezávislosti přestal člověk důvěřovat svému Stvořiteli a odtrhl se od něj. Bohem se však nestal, naopak, jen ubohou bytostí, která ztratila svou původní lásku a sílu a musí teď s ostatním stvořením bojovat o své přežití. Musí pohlcovat život, aby sám mohl na určený a nedlouhý čas přežít. Proto dnes nedokáže ostatnímu stvoření spravedlivě vládnout, ač k tomu byl určen, a občas o něčem takovém ještě snívá, ale jen z něho kořistí a ničí je. Marně hledá svůj ztracený obraz Boha. Vždyť obrazem Boha původně byl, a pravým smyslem jeho života zůstává obnovení tohoto stavu. Ale pouhý návrat zpět už možný není. Nelze jít pozpátku, zbývá jen cesta vpřed. Kdyby však po ní člověk kráčet sám' byla by to cesta bez naděje, neboť sám Boha nalézt nemůže. Smrt by pak byla jen přechodem z jednoho beznadějného stavu existence opět do nové beznaděje v duchovním světě, beznaděje o to horší, že v duchovním světě by měl blíže k Bohu, a přece by mu byl zcela vzdálen. Navrátit se k němu lze jen zde, na zemi.

Biblický příběh mi odhaluje, jak bez Boha ztrácím nakonec i sám sebe. V každém jednotlivém životě chátrání duše postupuje dál a dál. Jestliže pádem jsem odumřel společenství s Bohem, životem a smrtí odumírám stále více sám sobě. Přestávám být sám sebou a nakonec přestanu být úplně.

Přesto právě nyní je brána do nebes otevřena. Činem Krista, který proměnil běh věcí zcela zásadním způsobem, nejde už svět jen svou cestou celý, ačkoli - a právě proto - se nás o tom snaží stále vehementněji přesvědčovat. Na rozdíl od časů před Kristem nyní existuje možnost jiné cesty, která neklesá dolů i přes sebeušlechtilejší úsilí poutníků, jako tomu bývalo dříve. Naopak, vede vzhůru, k nebesům, a sama pomáhá nést každého, kdo se po ní vydá.

Proto jsem se vrátil znovu na tento svět, abych zde našel šanci setkat se s Kristem i v porušenosti své duše i těla a mohl v něm uzříti obraz pravého Boha v tváři člověka. Cítím, že život již zvítězil, ale vidím, jak smrt dosud vládne na velkém území lidské existence. Počátek života leží v srdci, a pokud nevstoupí Kristus do srdce, jako by se pro člověka Kristův čin nestal. Ani ho nemůže poznat. Neboť pro každé poznání, které nezačalo proměnou srdce, vypadá svět a jeho dějiny stále stejně. Až proměněné srdce si povšimne rozdílů. Jak rozdílná melodie například zní v literatuře z doby před Kristem a jak jiná po Kristu. Svět se po Kristu změnil. Smrt zde stále ještě je, ale její vláda je omezená. Vládne jen tělu, duše si svého vládce již může sama zvolit. Před duší se otevřela brána do budoucnosti a za ní cesta do věčnosti. Dveře do nebes.

Skutečná smrt je smrt duše, ne těla. Bez Krista by má duše umírala stále více, v nezvratném a přitom spravedlivém procesu, který tak dobře znám. Budu-li však mít Krista ve svém srdci, mohu se znovu stát sám sebou. Stát se tím, kým mám být:

Božím obrazem z prachu země a z Božího dechu. Pak mohu říci s apoštolem Pavlem: "*Smrti, kde je tvůj osten?*" Bez Krista to však říci nelze, neboť odpovědí by byl jen závan rozpadajícího se prachu.

Tak, jak je nejisté mé srdce na svých cestách, tak je nejistý i život mé duše.

Smrt – vyvrcholení života

VOLKER FINTELMANN

S mrt je tématem, s nímž se dnešní lidé vyrovnávají s takovou nechutí, že ho občas až úplně ignorují. V centru pozornosti stojí narození dítěte, mládí i běžný každodenní život; avšak starý a zesláblý člověk či dokonce vlastní smrt jsou spíše přítěží. Přitom smrt přichází neodvolatelně, každý to jasně ví, ale přesto toto vědomí ze strachu či z pohodlnosti potlačuje. A přitom je smrt dokonce cílem života a životem po smrti se počíná naše nová budoucnost.

Smrt se jistě nesmí chápat chybně jako pouhý konec života, neboť je součástí života jako jeden z jeho procesů. Neustále – i ve dnech svého mládí- zažívá člověk procesy tělesného, duševního i duchovního odumírání. Kdo si jich je vědom, má příležitost včas se konfrontovat se smrtí vlastní i druhých lidí.

V následujícím zkráceném článku vypráví Volker Fintelmann podle své bohaté životní zkušenosti o stárnoucích lidech, o nejruznějších nemocích stáří a jejich příčinách a také o umírajících, okamžiku smrti a vztazích k zemřelým.

Jednou z mých raných zkušeností bylo to, že si lidé uvědomují stáří příliš pozdě: pro většinu začíná stáří až někdy v šedesáti nebo dokonce sedmdesáti letech, pro některé dokonce až v osmdesátce a někteří si tento pojem vůbec nepřipouštějí. Vezmeme-li ovšem za základ antroposofickou nauku o člověku, začíná proces stárnutí jednoznačně okolo čtyřicítky.

Duch naproti tomu nezná vůbec žádné stáří a duše se během života každým dalším zážitkem omlazuje. Avšak nejpozději čtyřicátým druhým rokem začíná fyzické tělo neodvratně stárnout a člověk vstupuje do životního období, během něhož se jeho duch má stávat na těle stále nezávislejším a dokonat tak své zrání. Stáří tedy znamená vytvořit ze svého já plnou zralost. Ta může vyústit do toho, co lidé vždy nazývali plody moudrosti, ale není to vůbec samozřejmé.

To, že se dnes na starého člověka nebo na stáří pohlíží s odporem, je nedorozumění, způsobené orientací čistě na tělo. Když myslíme člověka výlučně tělesně, je postupující stárnutí jistě cosi negativního. Tak srovnáváme stárnoucí tělo s ojetým automobilem nebo starou ledničkou, které už nikdo nepotřebuje. Tím ovšem zatemňujeme vlastní hodnoty stáří - duchovní zralost a stále tvořivější duši. Nastává paradoxní situace: Dnes by se každý rád dožil vysokého věku, ale nikdo nechce být starý. Takové zmatení je možno vyložit jen naprostým popřením duchovního principu. Kdyby však člověk upřel zrak na ducha, snad by si opět vybavil zážitek, jaký mívali lidé již před věky -zážitek ctihodného starce. U těla znamená stárnutí počínající a postupující degeneraci, u ducha znamená zralost. I v přírodě je tomu podobně: Každá rostlina se zaměřuje na to, aby přinesla plod; ale u člověka chceme ignorovat právě to, co může přinést plody - stáří.

Jestliže tedy stáří začíná už čtyřicátým rokem, měl by se s tímto procesem člověk vyrovnat již dříve. Je spousta možností, jak se připravit na stáří a nakonec na smrt. Základním předpokladem by měla být taková výchova mladého člověka, aby prokazoval starým lidem nezbytnou úctu. V podstatě by měl mít mladý člověk respekt vůči stáří. To ovšem předpokládá, že se setká se starým člověkem, jenž úcty zasluhuje. Stáří a mládí žijí dnes odděleně a bylo by jistě ideální, kdybychom nastolili životní poměry, kdy by mohli opět žít ve větším vzájemném kontaktu.

Rudolf Steiner jednou pronesl překrásnou větu: "Kdo se v mládí nenaučí modlit, nemůže ve stáří žehnat." Již v dětství jsou dány určité základní prvky, které se člověk musí naučit, aby uměl správně stárnout. K nim náleží například úžas a již zmíněná úcta ke zkušenějším. Abychom dokázali správně zestárnout, musíme být po celý život žáky. Neboť v negativním smyslu je člověk starým tehdy, když už není ochoten se učit. K tomu mě napadá jedno španělské přísloví, které mám velmi v oblibě, protože je velmi paradoxní, ale současně plné smyslu: "Chceš-li opravdu zestárnout, musíš začít brzy." To potom člověk poztrácí veškerý strach ze stáří a smrti.

Čtyři organické tendence k nemoci

Podle dnes všeobecně rozšířeného způsobu myšlení pochází nemoc zvnějšku. Týká se to především teorie původců infekčních chorob, teorie karcinogenních látek a teorie úrazů. Proti tomu stojí jasné vyjádření Rudolfa Steinera v tom smyslu, že většina všech onemocnění pochází z vnitřních popudů. Tyto vnitřní popudy jsou procesy samy o sobě sice zdravě, avšak nemístně působící.

Můžeme si pomoci příkladem, který je obzvláště významný pro nemoci stáří: *sklerózou*, čili tendencí zatvrdnout, ztratit pružnost. V dětství předpokládá například tvorba kostí jistou zdravou míru sklerozity - u různých orgánů, částí pokožky a kostí různě intenzivní. Kost musí být jistě tvrdší než játra, krev si musí podržet svou tekutost apod. Skleróza sama o sobě je schopnost organismu podržet si stále nezbytnou formu. Pokud jsou v dětství sklerotické tendence nedostatečné, objeví se například rachitis. To je nemoc měknutí kostí.

Totéž platí pro tvorbu nádorů, jemuž podle výše uvedeného principu neodpovídá nic jiného než diferenciací tkání z jednotné základní tkáně. Všichni pocházíme z jednotné základní tkáně, kterou nazýváme vaječnou buňkou a která se diferenciuje do nekonečné rozmanitosti tělních tkání. Tato schopnost diferenciací patologicky vede k *tvorbě nádorů*, kde se schopnost diferenciací osamostatňuje a nestojí už ve službách celého organismu. Je tedy primární schopností mladosti, která se ve stáří zvrhává v onemocnění.

Na druhé straně máme *alergie a záněty*. Zánět vlastně znamená, že je organismus příliš produhovnělý a alergie vlastně znamená, že je příliš oduševnělý. Každé alergické onemocnění má psychosomatickou složku. Při senné rýmě, při astmatických onemocněních nebo při jiných alergiích zakoušíme vždy značnou účast duše. Pohlédneme-li na ně z větší blízkosti, povšimneme si, že záněty a alergie reprezentují typickou náchylnost starších lidí stát se tělesně duševními nebo tělesně duchovními. Obojí je ale také typickou chorobnou tendencí dětství. Dítě trpí zánětlivými onemocněními, tedy dětskými nemocemi, v adolescenci začínají alergie, aby si dospívající získal vlastní postoj vůči světu až v tělesné podobě.

Časovým nebo lokálním přesunutím zdravých a náležitých procesů vznikají tedy nemoci, například když se něco, co náleží mládí, objeví ve stáří, nebo když se něco, co je správné pro játra, objeví u plic. Příliš silná jaterní funkce rozdmýchá například na plicích zápal plic. Přírodovědná medicína nazývá změny na plicích při jejich zánětu hepatizací, tedy "zjaterněním". Rudolf Steiner poukázal na to, že duchovní náhled při důkladné pozornosti vždy odpovídá přírodovědným faktům, ovšem nikoli vždy jejich interpretaci. Abychom to shrnuli: Příčiny nemocí se nacházejí převážně v samotném člověku a spočívají v tom, že zdravé procesy se časově nebo místně vychýlí jinam.

Tvorba nádorů

Asi tak ve čtyřiceti až padesáti letech se počínají tvořit nádory, pokud ovšem nejde o karcinom. Myslíme zde na benigní nádory, tedy na to, když se jisté části tkání v organismu osamostatní, neboť je duchovně duševní podstata člověka dostatečně neudrží na uzdě. Podle Steinera v každé buňce sedí revolucionář proti duševně duchovnímu principu. Buňka by chtěla vést nezávislý život, a proto ji musí duševně duchovní organizace člověka neustále přesvědčovat, aby se podvolila službě organismu. Když ale duše a duch ve stáří od tělesnosti poněkud poodstoupí - ve zdravém smyslu - vynoří se fenomén benigních nádorů. Příkladem mohou být například myomy dělohy a adenomy na prostatě. Také sem patří změny na kůži - takzvané stařecké skvrny, a také nádory tukové tkáně a chrupavek. V podstatě všechny mají benigní charakter. Maligními se stanou, teprve jsou-li na místě, kde jsou organismu na překážku, tedy zabraňují-li například odtoku žluči do moči. Nejmarkantnější je to vidět na nádorech mozku, které mozek silně utlačují.

Nádor tedy znamená, že duch a duše už na určitých místech tělo zcela neovládají tak jako v mládí. Nádory patří k fyziologii stáří a obecně je není třeba léčit, pokud organismus jinak neobtěžují.

Skleróza

S věkem nastupují v organismu sklerotizující tendence. Nejznámější je skleróza cév, arterioskleróza. Určitá míra ztvrdnutí cév je ve stáří zcela normální. Ve fyziologii stáří vystupuje také artróza, opotřebením kloubů. Pozadím normální, stařecké sklerózy je to, že síly, které v mládí pohánějí kupředu vývoj organismu, tedy síly já, ve stáří stále více emancipují, a tak nedrží už tolik na uzdě rozkladné síly pocházející z nižších vrstev organismu. I ona obávaná osteoporóza, měknutí kostí u dospělého člověka, je ztrátou bílkovin a podpůrné hmoty a ke stáří a jeho fyziologii patří.

Je-li tělo sklerotické, znamená to pro duši a pro ducha drobnou výhodu, že se od něj dokáží snáze odpoutat a cítí se volněji. Zde máme klíčový problém moderního člověka: Pokud stárne správným způsobem, bude asi od čtyřicátého roku ponoukán duchem uvolňovat se z těla. Odpoutáváme se od svého fyzického těla, což se nejzřetelněji projevuje na fyziologické dalekozrakosti. Ta ukazuje na určité uvolnění duše od zrakového orgánu, oka. Pokud k takovému uvolnění nedojde, duše i duch spolu s tělem degenerují. Tehdy nastupuje například demence, duchovní rozklad člověka. Tato nemoc nenastává proto, že se rozkládá tělo, ale že se tohoto rozkladu účastní i duch.

Cvičení proti tvrdosti srdce

Arterioskleróza je nemoc, jež se týká celého srdečního systému, neboť tepny (artérie) nejsou nic jiného než srdce, rozprostřené do celého organismu. Srdce je receptorem všeho, co se v organismu děje. Neexistuje v organismu místo, o němž by srdce velice dobře nevědělo, co se v něm právě odehrává. A když tento orgán spoluprožívá, jak duševno i duchovno spolu s tělem stále více chátrají, je to pro srdce nejtěžší myslitelné soužení, jaké si jen lze představit. Vyjádříme-li to na sociální úrovni, dochází touto cestou k srdeční skleróze, kterou můžeme označit jediné výrazem "zatvrzelost srdce", kdy lidé zcela oslepnou na sociální rovině. Zatvrzelost srdce jakožto následek duchovní i duševní degenerace je příčinou toho, že dnes už lidé nedokáží vidět srdcem.

Aby tomu zabránil, musí člověk závčas začít duchovně i duševně cvičit, tak jak to předvedl Rudolf Steiner ve svém díle *O poznávání vyšších světů*. Anebo si může vybudovat myšlení nezávislosti na těle podle jeho Filosofie svobody. Může také provádět jeho šest takzvaných doprovodných cvičení, která jsou vlastně cvičeními základními. Kdo skutečně provádí těchto šest cvičení a získá si odpovídající schopnosti, nebude mít ve stáří vůbec žádné problémy. V naší nemocnici jsme učinili pozitivní zkušenost, když jsme lidem, kteří vykazovali tendence k srdečním onemocněním, ukázali cestu k uvedeným cvičením. Samozřejmě, není možno jim tento způsob předepsat nebo vnutit, pouze přiblížit. Ovšem mohu říci o lidech, kteří se touto cestou skutečně vydali, že zbavili své srdce podivuhodným způsobem vši sklerózy. To ovšem jde jen potud, pokud skleróza ještě nepokročila tak daleko, aby nastalo enormní zúžení cév přílišným ukládáním vápníku. Neboť ten už se nedá duchovně uvolnit.

Avšak jako prevence takového počínajícího onemocnění věkem jsou tato cvičení nepochybně vhodná. Prvních pět je kontrola myšlení, kontrola jednání, procvičování positivity, nepředpojatosti a vyrovnanosti. Odvaha jakožto síla duše je obvykle tou oblastí, v níž duši osvětluje Duch. Tam žije naše já jako jádro duše. A pokud to chceme vyjádřit antroposoficky přesněji - tam, kde prožíváme svou duchovní svébytnost, vzniká i odvaha. Odvaha moderního člověka musí být v rovnováze duše i ducha, neboť stojí stále tváří v tvář pochybnosti. Je to nezbytné, neboť jestliže člověk pochybuje, nemůže nalézt sám sebe a stále se rozplývá ve světě.

Těchto pět cvičení se musí jedno po druhém, a později i jako šestice, procvičovat pro získání vnitřní vyrovnanosti. V srdeční oblasti se tak rozvine jeden z ústředních lotosových květů - lidských orgánů pro vnímání nadpřirozeného. Tímto orgánem duševně vnímáme a dnes již mohu s naprostou jistotou tvrdit, že je to i orgán sociální vnímavosti. Skutečná lidská účast se může rozvinout jediné díky tomuto orgánu. Proto mohl říci Saint-Exupéry, že člověk vidí správně jediné srdcem a podstatné je skryto zrakům ostatních lidí.

Je velice zajímavé, že srdeční infarkt je prvořadou příčinou úmrtí, a když k tomu připočítáme ještě cévní systém, přibude nám ještě mrtvice. To, co nyní prohlásím, je jistě velice odvážná domněnka, ale zakládá se to na hluboké, intuitivní zkušenosti lékaře: Srdeční infarkt není nic jiného než vysvobození. Je osvobozením duchovního člověka z tísnivé situace postupujícího tvrdnutí srdce. Tím se ale také každý infarkt stává příležitostí k novému počátku. A patří ovšem k tragice moderní medicíny, že zde nemyslí na nic jiného, než na co možná rychlou rehabilitaci, aby byl člověk co nejvíce stejný jako předtím.

To má i duchovní paralelu. Okolo šestapadesátého roku života - jak říká Steiner - začíná čas, jehož obsahem by měla být vlastní "smrt a proměna". V tomto údobí by se měl člověk v podstatě ještě jednou a zásadně dotázat, zda byly jeho životní cíle skutečně naplněny, aby mohl završit svá léta v jisté vyrovnanosti, nebo zda ještě zůstávají nedořešené otázky, ke kterým se nyní poskytuje poslední šance na uskutečnění. Křivka úmrtnosti při infarktu kontinuálně stoupá od pětáctičetiletých, v pětadesátce dosahuje ostrého maxima a poté opět klesá. Jsem pevně přesvědčen, že srdeční infarkt v sobě nese poselství, naléhavé poselství pro člověka, aby podrobil svůj život zkoumání a určité, přesně vymezené věci ve svém životě změnil. K tomu mu musí samozřejmě rozhovorem dopomoci i lékař.

U srdečního infarktu se dnes používají hlavně beta-blokátory, přípravky, které brzdí a blokují působení duše na orgány. Tím se tedy ten orgán přístupu duševního světa zcela uzavře. A to je přesně opak toho, co musí v terapii nastat. Tento prostředek je indikován čistě somaticky, neboť se ukázalo, že potom méně často dochází k opakovanému infarktu. Ale je-li srdeční infarkt pokus o osvobození, je taková terapie úplně nesprávná.

Hltavost a ideologie "být cool"

Důsledkem výživy, kterou já nedostatečně asimilovalo, je revmatismus. Zažívané látky se úplně odbourají, až na své nejzákladnější elementy, a poté se buduje vlastní tělesná substance. A právě při procesu tělesné výstavby revmatik selhává, poněvadž může použít tyto tělesné látky jenom po určitou hranici, ale ne dokonale, takže jsou potom organismem nuceny k usazování. V podstatě je revmatismus klasickou nemocí vzniklou ukládáním látek, které nebyly pozvednuty na lidskou úroveň, tedy na úroveň já, a tam proměněny. Ovšem na rozdíl od diabetu zde sehrává svou významnou úlohu lidský pohybový aparát, neboť revmatismus je onemocněním pohybového ústrojí, při němž je člověku odepřen pohyb. Proto jsou také hlavními místy onemocnění vlastní pohybová centra - klouby.

V kloubech podle Steinera sídlí smysl, který normální psychologie percepcí nezná - smysl pro vlastní pohyb. Umožňuje nám zakoušet pohyb vzhledem ke světu. Tady má moderní člověk obrovský deficit. Máme-li takový deficit, vůbec není divu, že se množí revmatické choroby podobného druhu. Dnes už u dvaceti- až třicetiletých shledáváme pokročilé degenerace kloubních systémů. V pozadí stojí nedostatek pohybu. Ovšem nechápeme to pouze vnějškově, vše má i svůj vnitřní aspekt. Člověk se totiž může hýbat z radosti, nebo proto, že se něčím nadchne. Proti tomu se staví dnešní ideologie "být cool" takových těch camelů nebo marlboráků. Kdybychom to vyjádřili ještě zlomyslněji, je to muž na skále - man on the rock. Lidé si vůbec neuvědomují, jak je vlastně zhoubné, když namísto ohně nadšení nastoupí chladný člověk - "cool". Takový postoj "být cool" je ve svém jádře nelidský. Jedním z aspektů revmatických chorob je i ztráta vnitřní pohyblivosti.

Svatá nemoc

Poměrně těžkým oříškem je Parkinsonova choroba, která je čím dál častější. Jako hlubší příčina se mi zde jeví spojitost s iniciativou. Rudolf Steiner poukazoval na to, že vůle se může v člověku městnat, pokud nežije zdravě. Takové zadržnutí vůle pak může spolupůsobit na místě, kde vůle vlastně nechce.

U někoho se to projevuje zchromnutím, u jiného přehnanou pohyblivostí - třasavkou. Postihuje převážně lidi, kteří pracovali spíše v kancelářských zaměstnáních a ne manuálně. Není to

možné absolutizovat - prozatím se mi ozřejmila pouze tato tendence. Jestliže lidé postupně vrůstají namísto do kreativních povolání do činností byrokratických, nemůžeme se divit nárůstu případů Parkinsonovy choroby.

Každý lidský orgán má i určitý význam pro duši. Orgánem iniciativy je žluč. Žluč souvisí velmi silně s kvalitou železa, s martickou silou. Je zajímavé, že místa v mozku, mozková jádra, z nichž se vyvozuje Parkinsonova choroba, jediná zadržují železo. Toto uložené železo pravděpodobně slouží k podněcování iniciativy člověka. Člověk zasažený Parkinsonovou chorobou nedokáže řádně zvládnout vnitřní režim železa spojený s procesem vylučování žluči.

Nad takovým člověkem se vznáší určitá tragická atmosféra, jež ale rovněž vyjevuje aspekt této choroby orientující se do budoucnosti. Jsou totiž také lidé, kteří svou vůli v určitých oblastech zadržují, aby siji odnesli do doby po smrti a vytvořili pomocí ní silné volní odhodlání v budoucím životě. Věřím, že bychom o každém člověku postiženém Parkinsonovou chorobou měli pociťovat, že tu jde trochu o posvátnou nemoc, neboť máme zčásti co do činění s lidmi, kteří v tomto životě cosi trpělivě zadržují, aby to projevili tím silněji v životě budoucím.

Žádná jiná nemoc nám tak důtklivě nepřipomíná smrtelnost člověka

Druhou nejčastější příčinou úmrtí je dnes rakovina. Zhruba polovina lidí umírá na choroby srdce a cév, třetina na rakovinu, takže asi 85% všech úmrtí připadá na tyto dvě nemoci. Rakovina mívala tendenci být spíše nemocí stáří, avšak dnes se často dramaticky rozvíjí už v raném dětství. Rakovina je nemocí, jež starému člověku nejdůtklivěji hlásí: Člověče, pamatuj, žes smrtelný!

Rakovina je potud nemocí současnosti, nakolik se dnes ignoruje tělesná smrt. Avšak kdo zapomíná zcela, že jednoho dne zemře, je materialista. V duchovním člověku žije zcela samozřejmě vědomí, že jednoho dne musí zemřít. Duchovní člověk také ví, že člověk stále umírá; umírá tím, že si rozvíjí své vědomí. Neboť to je možné jen za cenu smrti a odumírání. Zde je třeba uvést to, co ve svých pozorováních uvádí i Steiner, totiž že po smrti lidé napořád nechápou, že už zemřeli. To spočívá v tom, že se během života nenaučili vědět, co to obnáší, muset zemřít. Tyto duše setrvávají ve strašlivé podobě v zemském okruhu poblíž živých lidí. Dokonce jsou i nějaká psychologická pozorování ze Spojených států, že skutečně dochází k posednutí živých dušemi zemřelých. Ty žijí po smrti v úplné dezorientaci, bez těla, a hledají tudíž jako svou oporu a předmět nějaké nové tělo.

Ignorance vůči smrti a posmrtnému času je jedním z klíčových problémů současnosti. A to naprosto těsně souvisí s rakovinou, neboť když se nám poštěstí setkat se s touto chorobou, máme se také během života učit umírání. To znamená, že se člověk znovu učí modlit, nebo moderněji pojato meditovat. Neboť návratu k vědomí vlastního já, k vědomí Ducha ve mně a poté i ve světě vždy předchází proces umírání. Existuje pro to nádherné vnější vyjádření -bolest myslitelova, jak ji zpodobuje například Rodin ve své plastice "Myslitel". Při pohledu na ni se nám její obličej jeví jako jediná hluboká bolest. Kdo skutečně myslí, neprojde kolem tohoto zážitku bolesti lehce dále. Snad i toto je část oblasti, již člověk dříve mysticky nazýval mystickou smrtí. Člověk musí částečně, částí své bytosti zemřít, aby mohl poznat něco vyššího. To se učíme především v meditaci.

Klíčem k rakovině je náboženství

Podstata rakoviny se může jevit několika způsoby. Jedním typem je člověk, jenž je zcela pohřížen časností bytí. Takový člověk, jenž žije materiálními věcmi, je jistě rakovinným typem. Ateistou, popíračem Boha nebo čímkoli jiným je proto - tak tvrdí Steiner - že je ve své podstatě nemocen. Je ovšem zajímavé, že ani u těchto lidí se vždy nerozvine zjevná tvorba nádoru, uvíznou v okultním stádiu rakoviny. Neboť tvorba nádorů je zárodečným pokusem o uzdravení a tělo posiluje.

Je ovšem ještě druhý typ rakoviny, jehož jsme se už také dotkli. Je jím soucítění s osudem světa. Lidstvo jako celek totiž už překročilo práh na cestě vedoucí k duchovnímu světu, už může

opět zažívat skutečného ducha, ale spí. Lítost nad touto duchovní skutečností vede takové lidi k onemocnění rakovinou. Není tedy natolik nemocí jednotlivce, jako spíše nemocí celého lidstva.

A ještě je třetí typ: totiž lidé, kteří vědomě, v nejvyšším smyslu toho slova, přijímají tuto nemoc. Pro ně je cestou uřednictví, neboť není lepšího způsobu, jak by se člověk tak hmatatelně seznámil s materialismem naší doby a duchovním pozadím, nežli při této nemoci.

A konečně je ještě další typ rakoviny, a tím je rakovina u dítěte. O něm nemohu ještě říci, že bych prozkoumal celé jeho pozadí, neboť jsem neměl tolik příležitostí k jejímu pozorování jako u dospělých.

Léčení rakoviny zásadně spočívá v kladení otázky, zda je člověk připraven vzít vážně spiritualitu světa. Vše ostatní jsou jen pomocné prostředky, včetně terapie pomocí jmelí, jež se dnes často mylně chápe jako imunologické působení. Neboť rakovina je pro lidské já jen vychovatelem. Vychovatelem k tomu, aby odkryl duchovní rozměr světa, anebo také ne. Na tom závisí osud této nemoci.

Když oslábnu smysly

Naslouchat svému andělu

Sluch je pro člověka ještě významnějším smyslem nežli zrak. Znovu a znovu žasnu, jak lidé dokáží kompenzovat ztrátu zraku, ale člověk, který nedoslýchá, nebo zcela ohluchl, je vždy tragickou postavou, neboť s ostatními lidmi může komunikovat jen velmi omezeně. Musíme tady pojímat sluch jako významný předpoklad lidské vzájemnosti. Neméně důležitý je pro vzájemnost mezi člověkem a světem. Nedoslýchavost záměrně soustředí pozornost člověka více na naslouchání svému vnitřnímu světu než tomu, co přichází zvenčí.

Takže tu máme oblast chorob, jež modernímu člověku připomínají, aby se tolik neorientoval na své bližní a svět, ale žil usebraně. Sluchové postižení je nemoc povýtce moderní. Bývá dnes často označována za nemoc ze stresu. Mezi postiženými většinou nacházíme lidi s vysokou kariérou, kteří vůbec nedbají o své okolí. Sluchovým postižením jim jejich sluchový orgán připomíná: Uvědom si, jak mě zneužíváš! Pochop, že jsem nadán k něčemu absolutně jinému! Při naslouchání se člověk tak dokonale upokojí, zmlkne a setrvá v mlčení, že dokáže vyslovit, co k němu přichází od jiných lidí nebo ze světa. Tam je také oblast inspirace. Člověk se může třeba soustředit na to, jak k němu mluví hlas vlastního osudu. Může se soustředit i na to, co v něm uvnitř promlouvá a co jsme dříve nazývali hlasem svědomí. Nebo jinak - může věnovat pozornost tomu, co mu chce sdělit jeho anděl.

Ucho je orgán, jímž se člověk většinou orientuje směrem k duchovní stránce světa. Oko je naproti tomu zcela prvoplánové; zcela se vydává cestou světskosti. Ucho je tedy orgánem zásvětí. Proto musí být ze světnice umírajícího vykázán veškerý světský hluk. Musí ležet v absolutním tichu, aby dokázal skutečně vnímat to, co k němu šeptem přichází z onoho světa.

Zmatenost ve stáří, umíněnost

Lidé se srdeční chorobou ve vyšším věku mají silnější tendenci k umíněnosti. Dokonce může dojít k indolenci, to jest k nevnímání bolesti. Ale i k indolenci v tom smyslu, že je malá vnímavost pro dění v okolí. Postarší člověk s tendencí k tvrdohlavosti, jenž je kromě toho ještě zapomnětlivý, vymaže zcela veškeré pro něj nepříjemné stránky života a všímá si jen toho, co mu vyhovuje. Psychologové to nazývají vytěsněním. Tělesně bývají takoví lidé velmi zdraví. Hroznou paseku to dokáže nadělat v partnerských vztazích. Stařecká umíněnost postihuje více muže, kteří pak ve své umíněnosti a selektivní demenci vnímají a akceptují život jen ve zcela určitých kategoriích. Pro partnera to bývá často k nevydržení.

Dvojníky jsme my sami

Každý člověk má aspoň dva dvojníky, jednoho spíše tělesného, jednoho spíše orientovaného na duši. V antroposofické terminologii se nazývají ahrimanský a luciferský. Dvojníkům můžeme

porozumět jen tehdy, přijmeme-li názor, že člověk nežije jen jednou, ale vtěluje se na této zemi vícekrát. A vše to nedokonalé, co si přináší ze svého minulého pobytu na zemi, v něm žije jako nějaký druhý člověk, jenž však je přesto člověkem. Této nedokonalé stránce právě odpovídá dvojník. Jeden zdůrazňuje více tělesnost, to jest například poměr k tradici, k náruživostem, tělesným závislostem. Druhý se dotýká člověka v jeho duševně tělesné oblasti, tedy ve vášních, pocitech a instinktech. Oba dvojníky je třeba z nitra ovládnout vlastním já. Je to velká úloha spočívající v lidství. Existuje k tomu neobyčejně působivý obraz. Je jím socha vozataje z Delf. Lehkou rukou vládne otěžemi poutajícími koně. Tak by mělo působit já člověka ve vztahu ke svým dvojníkům.

Skutečnost dvojníka nejlépe prožijeme na sobě samých. Je zcela špatné cvičit se v jeho vnímání na jiných lidech. Dvojníka musíme zakusit v sobě samých. A každý ho důvěrně známe: Najednou nás něco rozzlobí a vypěníme. A už za chvíli víme, že nemělo vůbec smysl takhle se rozrušit. Ale zuřivost na nás přišla náhle, ani nevíme jak. Práskneme dveřmi, třeba bychom někoho i rádi zardousili, zabili, nebo něco rozbili. Tak se projevuje dvojník orientovaný na tělesnost. I na opačné straně existuje v člověku podobná struktura přání: Chtěli bychom mít krásné dlouhé vlasy, napjatou kůži, chtěli bychom být co nejkrásnější, nejbystřejší a nejbohatší. Celý tento moderní svět přání odpovídá duševnímu, luciferskému dvojníku. Ale my jsme tím dvojníkem a musíme mu to říci. Musíme se sami se sebou i s bytostí svého dvojníka důvěrně seznámit, přijmout ji a pak s nasazením vůle tuto bytost stále zpracovávat, proměňovat.

Setkání s dvojníky jiných lidí

Když se to podaří tak řekněme do 35 let věku, je možno, aby se člověk setkal i s dvojníky dalších lidí. Tito dvojníci se dají poznat i ve vnějším projevu. Je navýsost zajímavé, jak najednou předtím nádherní staří lidé, miloucí stařečkové a stařenky, v jakémsi zmatení a poblouznění se stávají obscénními, zlomyslnými, mlátí okolo sebe nebo hovoří hlasem, kterým jsme je nikdy neslyšeli hovořit. Člověk musí být vyškolen, aby jako lékař nebo opatrovatel věděl hned, s kým má tu čest. S dvojníky se také zachází zcela jinak nežli se samotnými lidmi. Zkušený snadno rozezná vlastní já člověka od jeho dvojníka, nezkušený ovšem ne. A je vpravdě katastrofa, když se umírajícími zabývají nezkušené osoby, neboť okolostojící jsou často silně zasaženi tím, co se jim tu náhle sděluje, nebo co musí ještě od umírajícího vytrpět.

Typickým symptomem na tělo orientovaného dvojníka je agresivita. Já není agresivní. Já se může distancovat, i silně distancovat - síla je vůbec cosi velmi typického pro já. Může být velice důsledné, ale pokud se člověk vyjadřuje agresivně, mluví z něj jeho dvojník. Musíme ale pochopit, že člověk sám je tím dvojníkem, jenž patří nedílně k jeho minulosti. Dvojníckými prvky jsou například i patologická pedanterie, jejímž základem je vždy neústupnost a přání vynutit si sofistikou uznání v rozhovoru. Já by takto nikdy nepůsobilo.

Tvůrci pokoje

Pozitivním obrazem starce je sice vyschlý a pohybově zpomalený člověk, avšak člověk rozšafný, který může zprostředkovat různé poznání, který sice už neslyší a nevidí tak dobře jako mladý, ale mnoho z něj vyzařuje. Skutečně vyzařuje světlo nebo cosi, čím jsou lidé upoutáni. A takoví starci už dnes nejsou.

Takový stařec totiž plodí mír. Já jsem ještě měl takovou typickou babičku, která v osmdesátí seděla někde doma na židličce, pletla a vyprávěla. A dobře si vzpomínám na to, jaký oblak světla a míru panoval kolem takových lidí, neboť jsem ho jako dítě sám okusil. Mohli jste za ní jít pro útěchu a pro radu, často jen proto, že jste se sami cítili neklidní. Ale tenhle typ starců a stařenek se nám ze života vytrácí, neboť lidé už ho nechtějí prožívat. Ani mezi antroposofy ho jen tak nenajdete. Měl jsem štěstí i na tatínka, u něhož jsem si mohl zakusit stejné vlastnosti. A doufám, že dovolí-li mí osud zestárnout, dokážu i sám prožít něco z těchto vlastností.

V tom vidím úlohu starých lidí a především antroposofů, aby prožívali takto svůj stařecký věk, neboť v dnešním hektickém světě velmi potřebujeme mít také silný prvek míru.

Moudrost je ve své vnitřní podstatě světlem

Každý pokus odpovědět na otázku, co je vlastně moudrost stáří, jak vzniká a jak se musí člověk v životě chovat, aby nabyl ve stáří moudrosti a nezdětinštěl, se dotkne pouze povrchu. V hlubině svého nitra je moudrost především světlem. Proto se dříve také mluvilo o "osvícených lidech". To býval člověk oslovený moudrostí. Moudrost nepatří člověku. Moudrost je to, že se v člověku zjevují zákonitosti světů, svět idejí. Člověk se pro něco takového musí stát jakousi nádobou. Pouze do té míry závisí na jednotlivé osobě, zdali se daný člověk stane moudrým, či nikoli. Ale to, co se v člověku jako moudrost projevuje, je cosi objektivního, je to u všech lidí stejné. Jistěže je i tato objektivní moudrost zabarvena lidskou subjektivitou.

Další postřeh mám od Rudolfa Steinera: Moudrost je proměněná láska. Myslí se tím především láska ke světu a k lidem, neboť tato láska je zaměřena na něco jiného nežli na sebe. Proto patří k moudrosti i prvek altruismu. V nejvyšším smyslu to vyjadřuje Pavlovo slovo "Ne já, ale Kristus ve mně."

Je třeba pouze pochopit, že se tyto vlastnosti dají rozvinout až v druhé půli života, neboť v jeho první půli jde o pocit já-jsem, o rozvíjení individuality. Moderní člověk musí projít stádiem egoismu; neboť člověk se nemůže stát altruistickým, nebyl-li předtím egoistickým. Kdo nastoupí příliš brzy na cestu altruismu, nedokáže ho skutečně prožít, ale žije v altruisticky zabarveném egoismu.

V pojmu moudrosti je zahrnuto vědění, moudrý starý člověk je tedy zároveň i vědoucím. Má co říci.

Nevědomá vina

U starých lidí pozorujeme často veliký nepokoj a bezradnost, jako by museli ještě všechno stihnout zařadit. Nejjednodušším vysvětlením bude nejspíš útěk před sebou samým. Tito lidé jsou stále na útěku. Utíkají před odpovědí na otázku: Kdo jsem? Proč jsem tady? V čem spočívá moje existence? A přirozeně také: Žil jsem tímto smyslem?

Každé noci člověk musí vydat počet ze svého prožitého života. A tenhle počet je noc co noc obsáhlejší. Ti lidé o tom třeba za dne neví, ale každé noci jsou znovu a znovu konfrontováni s tím, kolik zůstali dlužní svému úkolu, spolubližním i světu. Tato vina působí na lidi nevědomě a odtud pramení tento nadměrný nepokoj a bezradnost starých lidí. Dojdou pokoje jen tehdy, když si ujasní, o co zde vlastně běží. Učiní-li příslušný krok a odhalí, že jde především o to pochopit sama sebe, může tento nepokoj zmizet. To je ale třeba cvičit, to není samozřejmé. Dobrým cvičením pro člověka, který překročí padesátku, je nácvik odevzdanosti. Obrazem toho může být skalisko omývané příbojem, tedy člověk, na nějž dorážejí životní bouře, ale jenž přesto stojí vnitřně vzpřímen.

Smrt je okamžikem nejvyššího zážitku vlastního já

Kdy a jak vlastně nastává smrt člověka, to je otázka, na niž moderní medicína nedokáže snad vůbec odpovědět. Proto také neustále pracuje proti smrti. Smrt je pro ni neustálou pohromou, provozní závadou. Lékaři prožívají smrt pacienta jako porážku. Ve světle antroposofie můžeme nastínit dvojí pohled. Jedním z nich je pohled lékařský: smrt nastává tehdy, když se tělo už nedokáže živit. Výživa spadá do oblastí vůle, já se na ní zcela určitým způsobem podílí. Přestane-li toto volní úsilí, člověk umírá. Nějak podobně vysvětloval tyto souvislosti kdysi lékařům Rudolf Steiner.

Z jiného hlediska je smrt okamžikem nejvyššího zážitku já. Je to zážitek, který můžeme v životě zakusit jen je jednou. Ve smrti se já zakouší tak intenzivně, jak tomu nikdy není, snad jen kromě vysokých stupňů meditace. Je zajímavé, že lidé se zážitky stavů blízkých smrti takřka

jednotně popisují jasnou, světlou a útěšnou postavu, jež obklopuje umírajícího velikou láskou a o níž můžeme do jisté míry pravit, že je výrazem čehosi, co nazýváme Kristem. Umíráme tedy Kristu a v Kristu, a zakoušíme přitom v nejvyšší míře sama sebe jako pravé já, neboť naším bytím je Kristus. Rudolf Steiner nám připomíná, že tento zážitek je nezbytný, abychom si uchovali své já a přenesli je před práh smrti.

Proto je takovým dramatem, že se v moderní medicíně pracuje všemi způsoby pro to, aby byla člověku tato zkušenost já odňata. Intenzivní medicína, analgetika, narkotika - to vše potlačuje nebo aspoň ztěžuje toto prožívání já. Nemůžeme než za tím vidět temné postavy Ahrimana a Antikrista, kteří přesně vědí, že člověk, jenž v okamžiku smrti učiní tento zážitek já, okusí pravou skutečnost Kristovu. A to si Antikrist nepřeje. Z běžného dnešního pohledu to můžeme lehce prohlásit za absurdní. Neboť z tohoto pohledu je smrt tím nejohybnějším a nejhroznějším a člověku nejnepřátelštějším. Náhled, že smrt je konec, je ve své podstatě předkřesťanský. Neboť díky Kristu a skrze Krista už smrt není koncem, ale novým začátkem, novou možností, cestou do budoucnosti. Je tudíž zajímavé hledět na všemožné praktiky dnešní doby, jak lidem tuto jejich proměnu, tuto novou možnost, tento zážitek já, berou. Říkám to tak jednoznačně proto, aby se každý jasně rozhodl, jak chce zemřít.

Umírající potřebuje samotu

Člověku umírajícímu stáří je důležité připravit odpovídající prostředí. Musí být obklopen absolutním mírem. Bez dalšího to platí například o telefonu v úmrtní místnosti, o profánních hovorech; samozřejmě je zcela absurdní zapnout rádio. Nesmí tam být příliš chladno, ale ani příliš horko: tak 21 až 22°C. Občas je dobré místnost dobře vyvětrat, ale nikdy by nemělo okno zůstat stále otevřené.

Důležité je, že umírající potřebuje být sám. Proti tomu se lidé dnes velice proviňují. Známe třeba ženu, která se upjala na svého umírajícího muže a nechtěla pochopit, že musí umřít. Těžce si na ní vymohl, aby ho jeden den nenavštívila. Ten den si s ní přesně dohodl a stanovil, a toho dne také zemřel. Také si vzpomínám na jinou ženu, která se starala o svého manžela doma, aby ho k smrti dochovala. Muž ji poslal, aby mu připravila hrnek kávy. Odešla, uvařila kávu a když se vrátila, byl už její manžel mrtev. Měla mu to nekonečně za zlé a po dlouhé měsíce se s tím nemohla vyrovnat. Neberte to, prosím, dogmaticky, ale při umírání člověk potřebuje samotu. Na druhé straně ovšem potřebuje také blízkost. Proto musíme především zdravým rozumem zvážit, kdy s umírajícím být a hovořit, nebo mu něco předčítat, a kdy ho nechat o samotě.

Pokud umírající příliš lpí na životě, projevuje se to většinou tím, že jsou ke svému okolí velmi nespravedliví a předhazují ostatním lidem to, že oni mohou žít, zatímco oni sami musí umřít. Může to dojít až tak daleko, že si umírající vlastně kradou síly, aby se udrželi naživu. Někdy je vytahují i z těch, kdo se o ně starají. Z toho plyne, že s takovými lidmi se vůbec nesmí o jejich smrti promluvit. Smrt je pro ně tabuizované téma a reagují velice popuzeně, chce-li člověk tabu porušit.

Na tom opět vidíme, jak je naléhavě nutné připravit se na vlastní smrt nikoli až krátce před ní, ale mnohem dříve. Pak je umírání najednou lehké. A nesmíme také přehlížet, že z tělesného pohledu je umírání bojem, který plně opravňuje frázi "smrtný zápas". Objevuje se nepokoj, škubání, někdy i bolesti. Je to, jako když se spoutaný akrobat snaží trhavými pohyby uvolnit z pout. Jeho křečovitě pohyby celkem přesně odpovídají stavu, kdy se duše dere z těla. Proto je také naprosto nesprávné tehdy podávat uklidňující přípravky. A profesionál se musí naučit takový nepokoj snést a přihlížet mu.

Okamžik smrti

Okamžik smrti je předem dán, v životním plánu člověka je zabudován na sekundu přesně. Vlastní okamžik smrti je však člověku skryt, neboť je to okamžik nejsvatější. Kdo je velmi pozorný, dokáže tento okamžik vycítit, nebo třeba i rozeznat v rámci zhruba 24 hodin.

Lidská svoboda však vede k tomu, že se okamžik vlastní smrti nedodrží. Je jasné, že dnes umírají lidé před i po tomto okamžiku. Když se ale takový životní plán nedrží, vede to k určité dezorientaci po smrti. Existuje pro to jistý typ karmického vyrovnání, jenž spočívá na síle Kristově, na milosti, jež stojí proti lidské svobodě. Způsob, jak dnes lidé mohou využívat svou svobodu, vede k mnohým proměnám v jejich životě. Pokud člověk nezneužívá bezohledně svou svobodu, není korekce karmického životního plánu ničím tragickým. Arogantně se ovšem chová dnešní medicína, jež věří, že dokáže sama určit hodinku smrti aktivní nebo pasivní eutanazií, umělým navozením smrti v souvislosti s transplantací orgánů nebo s odstavením či neodstavením od přístrojů na jednotce intenzivní péče. To je všechno velmi svévolné a pochází to z arogance lidského rozumu. Pro lidi, kteří zacházejí s těmito přístroji, je posmrtný svět pouze přítěží.

Umírající vnímá čarovný svět vlastního těla

Vnímání umírajícího se postupně proměňuje. Kontakt s vnějším světem slábne, směrem dovnitř se však zintenzivňuje. Protože má umírající tak výjimečně bohaté vnitřní zážitky, potřebuje klid. Zažívá nyní celé světy obrazů, tónů a barev, jež však ještě nejsou součástí posmrtného panoramatu. Na konci svého života prožívá umírající ještě jednou, naposledy a zintenzivněně své vlastní vnímání, celý čarovný svět svého těla. V této fázi by se na něj nemělo příliš mluvit, spíše mu naslouchat, neboť často vykládá podivuhodné věci. Zažil jsem to u jednoho blízkého člověka, jenž ve svých posledních dnech hovořil jen anglicky, ačkoli za svého života tak dobře anglicky neuměl. Objevují se často schopnosti, pocházející ze starších inkarnací. A tento vstup do pradávná, v němž bylo utvořeno i toto jeho tělo, se nesmí rušit ani ovlivňovat moderními léčivými.

Umírající díky svému zesílenému vnímání přesně chápe, co probíhá v jeho těle a v jeho okolí. Proto už odedávna svým spolupracovníkům vštěpují, aby se u lůžka umírajícího chovali tak, jakoby se na ně stále díval a stále jim naslouchal.

Ve dnech po smrti probíhají ve fyzickém těle člověka ohromné proměny, jež se nejsilněji odrážejí na tváři člověka. Obličej se mění natolik, jako by odpovídal různým osobám: mladým, starým, ženám, mužům, kavalírům, sedlákům, úzkostným, odvážným i znamenitým. To se velice silně mění. Během tří dnů po smrti opakuje zemřelý fáze svého života a ty se zračí na jeho tváři. Po uplynutí této doby vypadá opět stařecky a to je čas uzavřít rakev. Ale i zde jsou individuální odchylky. Zažil jsem osoby, které si podržely výraz, jaký měly při úmrtí a žádné proměny nepodstupovaly. Po tyto tři dny by si měl člověk uvědomit, že zemřelý prožívá s neuvěřitelným údivem obrazy svého života a není ho záhodno přitom rušit.

Ze sborníku Flensburger Hefte IV/97, 59, s. 7-48.

Z němčiny přeložil Václav Ondráček

Marc Chagall: Mrtvý

Tři smrti

BRIGITTE PESCHEL

Lev Tolstoj

"A tak jsem se rozhodl učinit to, co jsem chtěl učinit už dávno - odejít... jako Indové kolem šedesátého roku odchází do lesů, jako starý nábožný člověk chce věnovat poslední roky svého života Bohu a ne žertům, veselí, klábosení a hře v tenis, tak toužím i já vši silou své duše po tomto klidu a samotě, a byť by mi nebylo dáno dosáhnout plné harmonie, musím alespoň ukončit tuto křiklavou disharmonii mezi svým životem a svou vírou, svým svědomím."

Levu Tolstému bylo sedmdesát let, když psal tato slova. Tenkrát neodešel. V jeho bohaté duši promlouvá příliš mnoho hlasů, které požadují, aby se cvičil v pokoře a "křiklavou disharmonii" svého života vydržel. Čím mu byla sláva? Nepřinášela mu nic než starost, prohlubovala jen jeho vnitřní rozpory. Když krácel mezi lány svým klátivým pohybem, oblečen jako ruský rolník -jeho prorocký vous vlál ve větru, a on všemi smysly hltavě nasával vůni země - byli bychom ho mohli považovat za pohanského boha. Když se toulal lesem, tlusté koberce květin kolem sebe, přerušil náhle i nejživější rozhovor, sehnul se a do sevřených dlaní, tak, jako se chytají motýli, uchopil trs pomněnek, tiskl si je vroucně na tvář, jako by je chtěl úplně vstřebat, a pak je zase ledabyly pustil z dlaní. Jeho pohled byl ostrý a duchapřítomný. Když ale spatřil nečekaný úsměv na selské tváři, vstoupily mu i slzy do očí, bylo mu, jako by se mu zjevil Bůh. Těžce trpěl svým strachem ze smrti; cítil se tak nepatrný, tak bezcenný - nebesa se za něj jistě budou stydět a zastrčí ho někam stranou, aby náhodou nebyl při Posledním soudu vzkříšen! Vše, co měl v životě vykonat, leží přece ještě před ním. A přitom by měl sbírat síly, duchovně cvičit, opustit, co zdědil. V osmdesáti letech se cítil pořád ještě jako bohatý mládenec z evangelia: "Když neopustíš svůj dům, dvůr, ženu, děti a nebudeš mě následovat..." V říjnu 1910 poznamenává Tolstoj do deníku:

"Díky Bohu, cítím se dobře připraven zemřít, prost všech přání." O pět dní později se však veškerá jeho síla smrti vzepře: Ráno začne gymnastikou, zapotácí se a narazí do skříně, ta se převrátí, Tolstoj se bolestivě potluče. "Blázen chce znova omládnout, ve dvaosmdesáti letech," směje se sám sobě. O dva dny později: "Tento život je mi čím dál větším břemenem... pomoz Pán Bůh... celý den jsem jako ve snu myslel na svůj těžký boj." 27. října: "Nic zvláštního. Jen hanba vzrostla, a s ní i touha něco podniknout."

Dvacátého osmého října, kolem páté hodiny ranní, opouští Tolstoj narychlo svůj dům. Všechno se děje v tajnosti. Dvacátého devátého - to mu zbývá ještě deset dní života - vypráví v deníku o událostech svého útěku: jak se na cestě ke stáji dostal do houští, jak zakopával o stromy, jak ztratil čepici. Jak se cestou třásl strachem před pronásledováním a teprve, když seděl ve vlaku, se považoval za zachráněného. Zachráněn byl "ne Lev Nikolajevič, nýbrž to, co je dosud, byť jen v jiskřičce, ve mně skryto." V doprovodu svého lékaře odchází nejprve do kláštera Optina. Dvaosmdesátiletý zamýšlí vykonávat v klášteře nejnižší práce; již našel i domeček v blízkosti, v němž by mohl bydlet. Pak jej však zastihne zpráva, že místo jeho pobytu je vyraženo a že jeho synové a manželka brzy dorazí do Optiny. To jej znova pohne k útěku - nyní má namířeno do jižních provincií a pak dál do Srbska nebo do Bulharska... Leč ve vlaku jej přepadne zimnice a čtyřicetistupňová horečka, musí přerušit cestu, diagnostikován je zápal plic. Přednosta stanice v obci Astropovo jej přijme do svého domu. Sotva se Tolstoj cítí o trochu lépe, diktuje dopisy a píše něco málo do deníku. Třetího listopadu si poznamenává, kdo všechno přijel, aby ho utěšil a podpořil. "To tedy zbylo z mého plánu. Čiň, co musíš, staň se, co má! Vše k požehnání, pro ostatní i pro mne."

Zatímco před prostým domem v Astropově číhá houf policistů, špiclů a reportérů na každého návštěvníka a předává dál kašdickou zprávu o stavu nemocného, zatímco car a vláda v nejvyšší pohotovosti vyvíjejí tlak na svatý synod a tulský arcibiskup se snaží od exkomunikované duše ještě v poslední chvíli získat odvolání, pláče umírající uvnitř domu, vzlykaje: "Na zemi jsou milióny lidí, kteří trpí; proč se všichni staráte jen o mne?"

Šedmého listopadu 1910, kolem šesté hodiny ranní, Lev Tolstoj umírá - na cestě k novému životu.

Paula Modersohn-Becker

"Dnes při malování mě tu a tam napadaly myšlenky, a tak je zapisuji pro své milované. Víím, že nebudu žít příliš dlouho. Ale copak je to smutné.? Bývá slavnost hezcí, když trvá déle? A můj život je slavnost, krátká, intenzivní slavnost. Mé smyslové vjemy se zjemňují, jako bych v těch nemnoha letech, která mi budou dána, měla pojmout všechno, všecičko. Můj čich je nyní nepředstavitelně jemný. Snad každý vdech mi přináší nový vjem lípy, zralého obilí, sena a rezedy. Vsávám a nasávám do sebe všechno. A když mi ještě vzkvete láska, než odejdu, a když namaluji tři dobré obrazy, pak ráda odejdu s květy v dlaních a ve vlasech."

Malířka Paula Beckerová napsala tyto řádky do svého deníku 26. června 1900. Tou dobou je jí 24 let a žije ve Worpswede, v osadě umělců poblíž severoněmeckých Brém. Paula byla, jak se zdá, radostný a velmi vroucný člověk - světem prý chodila s jásotem a s dobrou náladou a měla vzácné nadání proměňovat všechno v radostnou slavnost. V květnu následujícího roku se Paula vdá za kolegu malíře Otta Modersohna. Po pěti letech manželství přichází existenciální krize, ale tu Paula překoná, a konečně vytouženě otěhotní. Počátek života považovala odjakživa za zázrak, právě jako smrt a umírání. "Víš, vánoce, to je takový svátek pro ženy, protože toto poselství ukryté v mateřství žije dále v každé ženě. Všechno je tak svaté. Je to mystérium, pro mne tak hluboké a neproniknutelné a něžné a všeobjímající. Klaním se mu, kdekoli je potkávám. Klekám před ním v pokoře. Ono a smrt- ony jsou mým náboženstvím, protože je nedokážu pochopit" (dopis Otto Modersohnovi ze 25. prosince 1900)

V pokoji, v němž čekala dítě, rozvěsila své poslední obrazy. Během mnoha nerušených hodin chtěla pozorovat, posuzovat a hodnotit, protože už toužila po další práci. Porod 2. listopadu 1907 byl těžký. Přítelkyně Clara Rilkeová ji však našla „s nejšťastnějším a nejtišším úsměvem, který jsem u ní kdy viděla“. Ležela s dceruškou v posteli a netrpělivě čekala, kdy jí lékař dovolí vstát. 20. listopadu konečně mohla. Šťastná se na to připravovala- na konec postele si nechala postavit zrcadlo, rozčesala své krásné husté tmavorusé vlasy, spletla je v copy a ty spojila do věnce. Do vlasů si vpletla růže, které dostala. Když jí manžel a bratr chtěli pomoci, předešla je lehce a vznosně do druhého pokoje. Tam svítila všechna světla - lustr, barokní anděl s věncem světel kolem těla, a množství svíců na prádelníku a na stole. Posadila se do křesla a poprosila, aby jí přinesli i děťátko. Držela dítě v náručí. "Je to krásné skoro jako o vánocích," řekla. Najednou musela zvednout nohu. Manžel přiskočil, aby jí pomohl. "Jaká škoda..." - to byla její poslední slova. Paula Modersohnová-Beckerová zemřela na embolii. Zemřela s květy ve vlasech, vytoužené dítě v náručí.

My, kterých se to přímo netýkalo a kteří jsme ji nemuseli oplakávat, ji vidíme odcházet, jako by odcházela ze slavnosti života, lehce a vznosně, předcházejíc své nejmilejší, kteří jí obklopovali. Po letech napíše jedna přítelkyně, která se mezitím odstěhovala do Mexika, o svých snech: "Bylo to vždycky, jako by samozřejmě nebyla zemřela, ale ve snu se prostě vrátila. Šla jsem do jejího domu -neobjevila se. Ale v jedné místnosti jsem uviděla nové podivné věci, které namalovala teprve teď; zdálo se mi, že je to něco úplně jiného, než bylo kdy namalováno; byla jsem ohromena do hloubi duše a hledala jsem ji, hledala..."

Bohumil Hrabal

Dokážeme si představit člověka, jehož existence by se zakládala jen a jen na naslouchání, rozhlížení, dívání a vnitřním rozjímání slyšeného a viděného, takže by už nemohl, nechtěl rozlišovat mezi mým a tvým a svým? Který jako šestiletý seděl na ostění studně a pohlížel do vody a viděl, jak se tam třpytí malé penízky, a byl očarován hloubkou a odlesky natolik, že se zřítíl, spadl do vody, utopil se a pak byl přece jen zachráněn a v nemocnici přišel k sobě a vzpomínal si na žlutavé světlo za prahem smrti a zachoval si pak touhu po tomto světle až do vysokého věku; člověk, který všechno své vědění přesunul do hlubokého nevědění a naslouchal a z obrovské nezištnosti dával promlouvat hlasům, student práv, pojišťovací agent, obchodní cestující, pokladač pražců, vedoucí taxislužby, hutní dělník, balič papíru ve sběrných surovinách, statista a kulisák, básník, autor smělých textů, náročných textů, navržený na Nobelovu cenu, štamgast u Zlatého tygra, milovník koček, psů a opeřenců - člověk jako Bohumil Hrabal, neopakovatelný.

Únor 1997, ortopedické oddělení pražské kliniky na Bulovce, páté patro. Jak to asi bylo? Starý Hrabal přistrčí stůl k oknu; tak vysoko člověk nevyleze jedním krůčkem, a už vůbec ne, když už je mu dvaosmdesát a klouby už neslouží. Před stůl přisune jednu z židlí pro návštěvníky, před židli podnožku. Pár kroků k umyvadlu, pohled do zrcadla - ale co je tam také k vidění, na čele desatero vrásek a oči jako bernardýn, prohloubené nespavostí, propadlá ústa, pavučiny v koutcích. Jo jo, pane Kadlec, celý člověk mě bolí, celý svět mě zlobí! Vážený, říkáte? Ale pánové, co z toho, když člověk ztratil půdu pod nohama? Když člověk vidí, jak umírá všechno, co měl rád, jak se to rozpadá, jak to bourají. Kniha plná dopisů na rozloučenou: Milá Dubenko, milá Dubenko, ty moje milá Dubenko... ale láska už nepomůže. Víte, co doopravdy jsem? Vyděšený lidský výkřik, který se

hroutí pod jedinou sněhovou vločkou! Jen v hospodě jsem občas býval šťastný, v té hlasité a hlučné samotě, ve které se nejlíp dalo snít.

Starý Hrabal rozdrobí dva rohlíky, sesype droby do kapesníku a jako pytlíček sevře do pěsti. Co jsem chtěl ještě říct, pane Kadlec, vlastně už jsem dávno umřel, jsem tu už jen na dovolené z krematoria. Žil jsem na sekeru a vždycky věděl, že všechny moje útraty se zapisují na futro dveří, které stojí dokořán a kterými se dívám do světa.

Před oknem poletují holubi, je pondělí odpoledne, v úterý má být Hrabal propuštěn domů. Vzpomínáte si, pane Kadlec, před pětadvaceti lety jsem napsal jednu povídku: Unavený stařík při krmení ptáků vypadne z okna. Chtěl vzlétnout s opeřenými přáteli, rozumíte, jen se přitom zapomněl podržet. Když duše bezděky vzlétla vzhůru, muselo shrbené třaslavé tělíčko zákonitě spadnout dolů, zaniknout - vždyť už ho nepotřeboval... Přece celý život směřujeme ke svému srdci. Podnožka, židle, stůl - žebřík do nebe. Pak otevřené okno. Parapet, římsa. Pojd'te, holoubci, vemte si ode mě z ruky, buďte mými bratry -rozdíl mezi námi, jak vidět, zas tak velký není. Usmívá se, Hrabal se usmívá.

Ozvalo se něco v pokoji za ním? Přišla sestřička s čajem? Hrabal - srdcem už v nebi - se vznáší a odlétá s holuby.

"... každý člověk a tedy i každá lidská společnost netouží po ničem jiném, než aby se na svoje útraty střemhlav vrhla do neštěstí; které má tu pozitivní hodnotu, že teprve na tomto dně a po pádu se uvidí; co to je to pravé světlo. Světlo in tenebris, když už je pozdě. A tím, že už je pozdě, je získána i pravda, která je vždycky víc, než jakákoli fikce." – Bohumil Hrabal: Kdo jsem

Z němčiny přeložil Milan Horák.

Odpověď Wang Wej

*Má stará hlavo,
dnes už milujem
jen ticho samoty.
Ta srdce nezvichří,
ran balzám chladný.
Domova lesy,
čili nejdražší!
Jde vítr z borovic,
mé stužky rozplétá
a odnáší.
Na horách měsíc,
loutna tiše zní.*

*Života moudrost?
Píseň rybáka
zpívaná z dálky
přes vod bezmezi*

*Z čínštiny přeložil
Bohumil Mathesius*

Egyptská kniha mrtvých

RAINER WUTTIG

Egyptská kniha mrtvých či PERT EM HRU (O odchodu duše do plného denního světla), nazývaná též "Biblií starého Egypta", není rozhodně jen jeden svazek, nýbrž ohromná heterogenní sbírka textů, obsahující průpovědi a vzývání, modlitby, hymny, litanie a magické formule, jakož i scény z duchovního světa a metody týkající se opatření zemřelých. Texty pocházejí z různých historických období časového úseku téměř pěti tisíc let.

Z doby kolem roku 2350 př. Kr. pocházejí tzv. "Texty z pyramid". Z nich se zachovalo asi 800 písní, které byly zaznamenány v prostorách se sarkofágy a na chodbách pyramid od dob 5. dynastie. Líčí se v nich posmrtné zážitky králů.

"Texty ze sarkofágů" pocházejí z doby mezi lety 2 100-1900 př. Kr. a obsahují asi 1100 průpovědí. Zapisovaly se na stěny, víka a podlahy sarkofágů a zobrazují prožitky smrti, a to nejen králů, ale i jiných lidí, kteří za života byli asi kněžími nebo úředníky. "Knihou mrtvých" se nazývají texty, které se psaly na papyrus od období Nové říše (od roku 1550 př. Kr.) až do doby římské, a dávaly se zemřelému do sarkofágu. Jedná se asi o 200 průpovědí.

Pro Egyptřana starověku neznamenal tyto písně a průpovědi dílo člověka. Inspiroval, či dokonce napsal je sám Thovt, jehož Řekové nazývali duchovním vůdcem a inauguratorem egyptské kultury a jenž přinesl také písmo, hieroglyfy. Tato svatá znaménka byla opisem rukopisu bohů a byla zpočátku určena pro chrám nebo hrob, byla to slova bohů, byly to bytosti.

Thovt však též provází mrtvého před posmrtný soud. Jako "Pán srdce" vede zemřelého k vahám soudu, na nichž se váží srdce a s ním pravda života.

V pozdější době se jednotlivé části "Knihy mrtvých" předávaly z otce na syna jako svaté dědictví a lidé se je učili zpaměti. Texty byly chápány nejen jako průvodní slova na cestu na onen svět, ale také jako "témata pro meditaci", která lidi přiváděla do blízkosti mystérií. Vždyť smrt sama byla zasvěcením do nich.

Z papyrů se proslavily tři od thébských autorů: od Aniho, královského písaře, od Hunefera, dozorce v paláci (okolo roku 1303 př. Kr.) a od Anhai, pěvkyně u kněží. Tyto papyry se zachovaly ve velmi dobrém stavu a jsou bohatě ilustrované. První z nich je dlouhý 24 metry.

Turínský papyrus (uložen v Egyptském muzeu v Turíně) je známý díky zakladateli německé egyptologie, Richardu Lepsiusovi, který jako první tento text přeložil a uveřejnil roku 1842. Očísloval průpovědi Knihy mrtvých od 1. do 165. kapitoly. Toto číslování se dosud používá.

Vynikající novější překlad je k dispozici z doby Gregoira Kolpaktchyho, pařížského egyptologa. V jeho překladu zní první odstavec první kapitoly takto:

*"Zde začínají verše
zpravující o odchodu duše
do plného světla dne,
o jejím vzkříšení v duchu,
o jejím vstupu do onoho světa,
o jejím putování v něm.*

*Toto jsou slova,
jež zaznít mají v den pohřbu,
když duše míří do věčných světů,
zproštěna tělesnosti."*

Na konci se říká: "Tato kniha pojednává o zdokonalování svatého ducha v klínu Ra; poskytuje mu dokonalost před Tumem, povyšuje jej před Osiridem... Tato kniha se má recitovat prvního dne v

měsíci; o svátku šestého dne; v době obřadů Uak a obřadů Thovta... Tato kniha zjevuje tajemství skrytých příbytků duatských; může sloužit jako průvodce pro zasvěcování v podsvětí; umožní ti prozkoumat hory a proniknout do tajemných údolí; kam nevede žádná cesta; koná stráž před posvěceným duchem, zvětšuje jeho kroky, zbavuje jej hluchoty a umožňuje mu styk s bohy... Tato kniha ti dá schopnost poučit se o proměnách, které duše prodělává pod vlivem světla. Vpravdě je tato kniha velké a hluboké tajemství. Nenechávej ji v ruce nevědoucího člověka ani člověka, kterého neznáš."

Důležitá je skutečnost, že postoj starého Egyptana k životu a smrti byl zcela jiný než náš dnešní. Nesmrtelnost, tj. život po smrti, nepotřebovala žádné dokazování, nýbrž vycházela z instinktivní vnitřní zkušenosti. Pozemský život sloužil člověku pouze jako příprava na život po smrti. Plného, skutečného lidství dosahoval člověk teprve na onom světě: tam se sjednocoval s Osiridem.

Zmíněný soud nad mrtvými, který je ústředním motivem textů, se konal podle ústního ceremoniálu. Protože podle egyptského názoru existuje řeč živých a řeč mrtvých, muselo být vědomí člověka pro nové místo a nový stav teprve probuzeno. To se dělo pomocí rituálu, při němž byl mrtvý oslovován magickou mocí slova:

*"Hle, jako zářící vejce v kruhu paprsků
stoupám k nebi vsťíc skrytému světu!
Ó, kéž bych zavládl mocí svých úst
V jejich někdejších lesku,
abych před knížetem věčnosti
hlasně rozezvučel verše moci!..."*

Jakmile byl tento ceremoniál proveden, vedla po vstupním rozhovoru se strážcem prahu cesta zemřelého před posmrtný soud. Za přítomnosti čtyřiceti dvou soudců vážilo se nyní na světových vahách srdce zemřelého, světový orgán lidského osudu. Napravo odvah stál Thovt s hlavou posvátného ptáka Ibise, naproti němu se krčil umrlčí pes, vlevo Anubis se šakalí hlavou. Devatero velkých bohů mluví k Thotovi, který k nim předtím pronesl obhajobu zemřelého jakožto spravedlivého: "Výroky z tvých úst jsou správné a svědčí v jeho prospěch. Nemá žádný hřích a od nás se mu nedostane žádného trestu. Pes se jej nesmí zmocnit, nýbrž dostane se mu chlebě, které poskytuje Osiris, a věčné pole na lánech Jaru."

Na tomto místě se v textech setkáváme s jedním z hlavních motivů egyptské kultury: řád vzniká z rovnováhy a symetrie. Avšak nejen život jednotlivých lidí hlídá tento kosmický pořádek: celý viditelný i neviditelný svět, pozemský svět i vyšší světy se navzájem udržují v rovnováze.

Jiný z hlavních motivů objevujících se v Knize mrtvých je metamorfóza. Jakmile se pozemská schránka člověka vyřadí, nastanou pro něho možnosti, které byly během života potlačeny a neutralizovány, a nastupuje sled proměn, absolutní tvořivá síla. Duchovní pláň je oblastí absolutní možnosti, neplatí na ní žádné omezení, není tam nic stabilního, všechno je v proudu.

A tak se při čtení těchto prastarých a těžko srozumitelných textů vynořují názory svědčící o bohatém duchovním povědomí. Je to předkřesťanská moudrost, která v obrazech a postavách představuje vztah mezi člověkem a vesmírem, mezi vznikáním a bytím. Člověk si při čtení může myslet, že už textu porozuměl, ale může jej pochopit nesprávně, může jeho tvrzení odmítnout, může jej i zesměšňovat. G. Kolpaktchy říká na konci úvodu ke svému překladu Knihy mrtvých: „Abychom Egyptu a jeho textům porozuměli, naslouchejme nejdřív jeho mlčení. Z jeho mlčení bude moci vzniknout esoterní egyptologie.“

V závěru tohoto krátkého pohledu na vztah jedné staré kultury ke smrti ještě jedna poznámka o mumifikování lidských těl. Egyptan měl zřejmě ještě silnou vzpomínku na bytí před narozením. Celá ta velká kultura, jež v nás svými chrámy, pyramidami a hroby vyvolává užaslé otázky, dýchá ještě nebeským dechem. Pozemské bytí v ní ještě není pro pozemské bytí. Je tomu úplně jinak než

v naší přítomnosti. Kultem mrtvých, který po tisíce let konzervoval pozemskou podobu člověka mumifikováním a z Osirida udělal nositele lidského vědomí po smrti, se lidské vědomí pozvolna posunulo. Už nebylo rozhodující obracet se ke světu před zrozením, nýbrž byly to pozemské poměry a úkoly člověka na zemi, které nastoupily na místo jeho zájmu. Inkarnace lidského rodu na zemi o krok postoupila. Tento krok vedl pak v další velké kultuře období řecko-římského k plnému občanství na zemi.

Ze 64. kapitoly:

*Hovoří duše: "Já jsem dnešek.
Já jsem včerejšek.
Já jsem zítřek.
Procházím zrozeními
zůstávajíc při síle a mladá;
Jsem zasvěcená božská duše
jež kdysi, v dávných dobách,
stvořila pokolení bohů
a jejíž skryté bytí živí bohy
v nebi, v Duatu, v Amenti."*

Z němčiny přeložila Eva Oliveniusová.

Život po životě

FRANK PESCHEL

Seděl jsem sám v pokoji a z ničeho nic vešla do místnosti žena. Jakmile jsem ji uviděl, zdála se mi povědomá, všechno se ale seběhlo tak rychle, že mi chvíli trvalo, než jsem se vzpamatoval a slušněji pozdravil. Neuběhla jistě ani minuta a já si uvědomil, že jde o moji babičku z otcovy strany, která zemřela před několika lety. Ruce mi vylétly vzhůru a vykřikl jsem: "Babičko!"

Díval jsem se jí v té chvíli do očí a skutečnost, že ji vidím, mě naplňovala posvátnou hrůzou. Babička mi velmi laskavým a něžným způsobem potvrdila svou totožnost a oslovila mě tak, jak mi říkávala, když jsem byl ještě malý a říkala mi tak pouze ona. Jakmile jsem si uvědomil, kdo to přede mnou stojí; zaplavil mou mysl příliv vzpomínek. Nebyly to jen hezké vzpomínky, mnoho z nich bylo vlastně vyložené nepřijemných...

Když jsem však teď tomuto zjevení upřeně hleděl do očí; rychle jsem si povšiml, že žena stojící přede mnou prodělala hlubokou proměnu k lepšímu. Stála tam a já jsem cítil, jak z ní vyzařuje vroucí láska a úžasná schopnost dokonale soucítit s druhým, empatie, která byla nad mé chápání. Vyzařoval z ní hřejivý humor a atmosféra tiché vyrovnanosti a radosti. Náš rozhovor byl zaměřen výhradně na náš vztah. Po celou dobu jeho trvání jsem byl udiven, že se podle všeho nalézám v přítomnosti někoho, kdo již zemřel, ale nijak to neovlivnilo naše setkání... Hovořili jsme o starých časech, o konkrétních příhodách z mého dětství. Babička mi několikrát připomněla události, na něž jsem už zapomněl..

I když většina konverzace probíhala nahlas, občas jsem okamžitě věděl, o čem babička přemýšlí; a poznal jsem, že to platí i naopak. Během našeho shledání nevypadala babička ani trochu jako "duch", nebyla ani průsvitná. Zdála se mi po všech stránkách skutečná. Byla stejná jako kdokoli jiný, jen ji obklopovalo cosi jako světlo nebo předěl v prostoru - jako by byla vyčleněna ze svého hmotného okolí... Nevím, kolik času během našeho setkání doopravdy uběhlo,

každopádně mi připadalo dlouhé. Vyměnili jsme si tolik myšlenek a pocitů, jako kdybychom společně strávili několik hodin, "skutečného" času ale patrně uběhlo méně. A jakže naše set kání skončilo? Byl jsem natolik ohromen, že jsem jen řekl: "Sbohem. "Dali jsme si najevo, že se ještě uvidíme, a já jsem prostě odešel z místnosti. Když jsem se vrátil, už tam nebyla. Zjevení mé babičky bylo pryč.

Tento zvláštní zážitek líčí MUDr. Raymond Moody ve své knize Opětovné shledání, publikaci, která se zabývá fenoménem setkání se zemřelými prostřednictvím hledění do zrcadla. Po dlouhých přípravných rozhovorech, oživujících vzpomínky na zemřelého a pomocí umného, občas až šokujícího zařízení svého domu, které vrcholilo v "kabině zjevení" před čirou tůní jen matně ozářeného zrcadla, se Moodymu většinou dařilo přivést své klienty k zážitku skutečného shledání s jejich zemřelými příbuznými a přáteli. I sám Moody se o to pokusil a setkal se se svou babičkou, ačkoli s jinou, než si přál vidět. Byl to pro něj zážitek překonávající všechna očekávání a naplňující ho jistotou, že to, čemu říkáme smrt, neznamená konec života.

Co může vážného vědce z dvacátého století přimět k tomu, aby se zabýval tak nezvyklou věcí? Sám říkal, že to byla jeho vědecká zvědavost zkoumat lidské podvědomí. Podvědomí však neznamená nic jiného než stavy vědomí, o kterých obvykle nic nevíme - jsme v nich však se svými zemřelými stále spojeni. Už jednou před více než dvaceti lety rozpoutal Moody ohromnou vlnu obecného zájmu, když zveřejnil svou první publikaci k fenoménu klinické smrti, knihu Život po životě. Dnes se zážitky blízkými smrti zabývá celý vědecký obor s vlastní mezinárodní asociací a s bohatou publikační činností, což svědčí o velkém zájmu o tematiku posmrtného života.

Skutečnost, že se v době stále se stupňujícího praktikovaného materialismu pootevřelo okno do světa po smrti, je zajímavý až paradoxní jev naší současnosti. Dnešní běžná lékařská věda se zaměřuje na zachování lidského života za každou cenu. Ohromné pokroky farmacie, obecné a transplantační chirurgie i dalších lékařských oborů poskytují stále větší možnosti prodloužení života a odstranění či omezení tělesných vad, které snižují životní hodnotu jednotlivce. Jako příklad lze uvést, že zřejmě bude v dohledné době možné člověku implantovat první fungující umělé srdce. Ideálem tohoto lékařství je člověk, jenž po celý dlouhý život disponuje tělem poskytujícím neomezenou možnost smyslových zážitků. To se vlastně považuje za jedinou životní hodnotu (i když se to většinou nevyslovuje tak radikálně). Například bolest nemá v tomto světě místo. Z tohoto úhlu pohledu jednala nizozemská vláda s naprostou důsledností, když schválila zákon, který umožňuje legálně provést eutanazii, nemá-li už z pozemského hlediska život dotyčného člověka žádnou hodnotu. V obou případech se vůbec nebere v potaz nějaký posmrtný život, který značně rozšiřuje náš životní obzor. Tato lékařská věda však zároveň umožnila návrat velkého počtu lidí ze světa za prahem smrti a tito lidé začali vypravovat o svých zážitcích. S úžasem zjistili, že z pohledu posmrtného bytí jsou hodnoty jejich dosavadního života úplně jiné. Smrt si začala získávat nové místo ve vědomí současného člověka.

Zážitky blízké smrti

Ve své první knize Život po životě shrnuje Moody zážitky osob, které prošly klinickou smrtí, takto: Nejdříve většina z nich slyší v průběhu zdravotní krize zprávu, že zemřeli. Potom slyší pronikavé zvuky, příjemné či nepříjemné, a procházejí vesměs velice rychle černým tunelem nebo něčím podobným. Najednou sami sebe spatřují mimo vlastní tělo, které často vidí shora spolu s celým okolím. Snahy dát o sobě vědět jsou marné. Tento nový stav je na začátku dosti matoucí, dokud se v něm umírající trochu neorientuje. Potom se objevují známí zesnulí, kteří člověka v novém světě přivítají a poskytují mu určitou oporu. Nyní následuje nejdůležitější zážitek. Velice často se ukazuje bytost, jakou člověk na zemi ještě nikdy nezažil. Vyzářuje neomezené teplo a vše ozařující světlo, které zároveň znamená nepředstavitelnou lásku a porozumění. Tato bytost pokládá v myšlenkách otázku, znějící v lidském jazyce asi takto: "Jsi připraven na to, abys zemřel?" nebo: "Učinil jsi za svého života něco, co bude mít trvání?" Najednou se v tomto světle ukazuje celý uplynulý život jako ohromné panoráma, ve kterém jsou vidět všechny i zapomenuté zážitky. (U

některých osob se neukázaly všechny scény, jenom důležité.) Ale člověk tyto zážitky neprožívá stejně jako v životě. Prožívá je rozšířeným způsobem a chápe jejich následky a význam pro jiné lidi a celý svět. Potom následuje dobrovolný návrat do těla, spojený s nějakým novým životním úkolem, nebo i nedobrovolný sestup do říše bolesti a chyb.

Moody píše, že žádná osoba neměla všechny z těchto zážitků. Vyskytly se nejrůznější odchylky z jeho ideálního schématu. Jakou povahu mají tyto zážitky, zejména panoráma života? To velice dobře vystihla Dorothea Rau-Lembke (v rozhovoru pro Flensburské sešity č. 51). Říká: *"V tomto panoramatu jsem prožila celý svůj život. Příznačné bylo, že se to stalo za zcela jiného, pro mne neobvyklého systému hodnot. Zvláště jsem prožívala mezilidské situace, Příhody, kdy jsem druhým lidem způsobila něco zlého. Normálně bych se za ty příhody styděla, ale v situaci životního panoramatu jsem se nestyděla, nýbrž jsem sama sebe chápala a sama se sebou se láskyplně vyrovnala. Potom jsem prožila situace, v nichž mi jiní způsobili zlo, a při nich jsem tyto lidi chápala já, a to lépe a hlouběji, než bych toho byla schopna kdy na zemi. Pochopila jsem, proč mi tito lidé všelijak ublížili. Samozřejmě jsem prožila i šťastné situace. Ale zcela výrazně mi ve vědomí utkvěly situace, v nichž jsme si navzájem způsobili něco zlého..."*

Byla jsem uprostřed dění a zároveň hluboko v každé osobě, a proto jsem ji pochopila. Především jsem ji pochopila celistvěji než předtím. I sobě jsem úplně nově porozuměla. A naše vzájemné jednání jsem viděla v úplně jiném světle... Bylo mi, jako bych dovedla vstoupit do druhých osob, jako bych najednou dovedla odhalit všechna jejich tajemství a znala celou směs motivů. Bylo to všechno současné... z pozdějšího hlediska bych to mohla zhodnotit jako zážitek náhlého pochopení, ale během té zkušenosti jsem prožívala objev, že jsem sama schopna lásky, o jaké jsem před tím nic nevěděla. Objevila jsem přitom prostory - v sobě a vůči druhým - které jsem před tím prostě nevyužila."

Phyllis Atwater, badatelka v oblasti klinické smrti, která ji sama prožila dokonce třikrát, popsala svůj zážitek takto: *"V tomto okamžiku míru, jednotnosti a vytržení se ve mně najednou otevřela rána. Zrodila se v nitru a vybuchla na povrchu. Z té rány vznikl zpětný pohled na život od narození do smrti. Nebylo to ovšem jako v kině, tak jako by člověk viděl vlastní život ještě jednou očima. Pro mne to byl nový zážitek a bylo to znovuprožívání každé myšlenky, kterou jsem kdy měla, každého slova, které jsem někdy od narození vyřkla, a každého činu, který jsem kdy uskutečnila. Zároveň jsem pocítila následky všech myšlenek a činů pro všechny lidi, kteří kdy byli v mé blízkosti, jedno, zda jsem se s nimi potkala či ne. Prožívala jsem i následky svých činů pro vzduch, zemi, vodu a rostliny."*

V tu chvíli jsem byla dost silná, abych poznala všechny zlé následky svého působení na zemi a abych je znovu prožívala. A to bylo pro mne peklem, jestliže něco takového vůbec existuje...

Když jsem to uviděla a znovu to prožila, byla jsem schopna poznat, že ta moje osobnost "Phyllis" je v pořádku. Byly na ní sice mnohé oblasti, které se mi nelíbily, a také se mi nelíbilo mnohé v jejím životě. Ale osobnost, kterou nazývám osobností "Phyllis" byla v pořádku. Tato Phyllis byla vysoce motivovaná, vycházela ven do života a jednala. A i když občas dělala chyby, přece se pokoušela dávat to nejlepší a byla spolehlivá.

To mě tak fascinovalo, že jsem odpustila té osobnosti "Phyllis" všechny její slabosti. Odpustila jsem této části své bytosti všechny chyby."

Ačkoli každá osoba líčí svůj zážitek trochu jinak, lze v nich najít mnoho společného. Panoráma života většinou obsahuje všechny události života, i nepatrné maličkosti, které se ukazují všechny najednou (nebo alespoň ve velice krátkém časovém rozmezí). Události nejsou matné vzpomínky, jaké známe z obvyklého života, ale jsou to živé, syté a jasné obrazy. Nejzajímavější však je, že události jsou prosyceny jasným světlem, které odkrývá jak motivy jednajících osob, tak i následky myšlenek a činů. Toto světlo skutečně všechno "objasňuje" a šíří ovzduší všeobjímajícího pochopení, odpuštění a lásky. Tom Sawyer, bývalý závodní cyklista, který měl velice rozsáhlý zážitek klinické smrti, nazval tento stav naprostým věděním a všeláskou. Toto věděním a všeláskou vyznačuje ona světelná bytost, se kterou se mnozí setkali.

Pro ty, kteří vědomě prošli klinickou smrtí, znamená návrat z toho zážitku ohromnou životní změnu. Na všechno se nyní dívají jinýma očima. Všechno v životě začínají posuzovat a hodnotit jinak než předtím a samozřejmě i jinak jednají. Z hlediska svého okolí se často projevují naprosto nepochopitelným způsobem a trpí tím, že se nemohou se svým zážitkem nikomu svěřit. Procházejí hlubokou proměnou všech životních hodnot. Tento proces vnitřní proměny trvá většinou sedm let. Phyllis Atwater k tomu říká následující:

"První tři léta jsou jakési znovuobjevení individuality. Je to doba pozorování a soustředění na sebe, v níž jsou navrátilci celkem obráceni do sebe a musí znovu objevit, jak to je, když žijí na zemi a mají zacházet s tímto životem. Jsou velice zaměstnaní sami sebou. Čtvrtý rok - a tento rok se jasně rýsuje - se zdá, jako by se najednou probudili. Probouzejí se pro něco mimo sebe: pro svět, pro lidi, pro společenství; práci; finanční poměry, pro církve nebo jiné spirituální skupiny, zkrátka probouzejí se pro svět, ve kterém žijeme, a pro sociální vztahy. Je to jako probuzení k tomu, že člověk není sám na světě. Žije zde obrovský počet lidí a člověk se snaží najít, co myslí a cítí a jak společenství; ba celý svět funguje. Tato fáze začíná čtvrtým rokem a trvá až do konce sedmého roku... Po sedmém roce má většina těchto lidí opět pod nohama pevnou půdu, jsou v konstituci stabilní a v praktickém životě integrování. Žijí tedy v tomto světě jako nová osobnost... To lze pozorovat dokonce na fotografiích, které byly s dotyčným člověkem udělány předtím a potom."

Změny v životním postoji shrnul Moody v knize Světlo ze zásvětí do sedmi bodů (osmý bod se týká problému nepochopení ze strany jejich okolí):

1. Navrátilci mají menší strach ze smrti, ale přesto vůli k životu.
2. Mají pocit významu lásky v životě.
3. Mají vnitřní spojení se všemi věcmi a úctu k přírodě a okolí.

"Důležitá věc se mi objasnila, když jsem ‚zemřel‘, totiž že jsme všichni částí všeobjímajícího, živého vesmíru. Když si myslíme, že bychom mohli druhému či živé bytosti způsobit bolest, aniž ublížíme sami sobě, pak se ohromně mylíme. Vidím-li dnes les či květinu nebo ptáka, pak si říkám. To jsem já, to je část mne. ‚Se vším, co žije, jsme spojeni, a když si můžeme dávat vzájemnou lásku, pak budeme šťastni.‘"

4. Navrátilci velice oceňují učení, mají zájem o všechno v životě a mají pocit, že všechno se vším souvisí.

5. Mají silnější a zjemnělý pocit odpovědnosti jak za běh vlastního života, tak i za bezprostřední a pozdější důsledky vlastního jednání.

6. Mají pocit vzácnosti času. Každá maličkost má význam.

7. Dochází k vývoji spirituální stránky člověka.

K tomu poslednímu bodu dodal Kenneth Ring, další badatel v oboru klinické smrti, následující postřehy: "(Mnozí lidé, kteří měli zážitek blízký smrti, nemají) jen mnohem obsažnější a hlubší vědomí pro věci denního života, ale tímto zážitkem se uvolňuje jejich potenciál vyšších kognitivních, tedy jasnovidných a intuitivních schopností... Je to tak, jako by vyklíčilo sémě, které už v nich dřímalo, a začalo růst... Tito lidé jsou jako průkopníci a předchůdci toho, co se možná stane příští fází vývoje lidstva

Člověk z hlediska života po životě

Zážitky klinické smrti přesvědčují člověka, který jimi prošel, o životě po životě, ale nedávají mu úplný obraz posmrtného života, vždyť se tam jen porozhlédl. Z těchto zážitků také ještě není jasné, jak člověk ve skutečnosti žije dál. Co by například znamenal posmrtný život, o němž člověk nic neví? Takový názor se vyskytuje v teologickém učení o celkové smrti, které přisuzuje člověku posmrtné trvání v jakémsi spánku, než ho Bůh probudí v den posledního soudu. Avšak názor, že

člověk po smrti žije dál podobně jako zde na zemi, jen bez bolestí a všech pozemských nesnází, je očividně projekcí egoistických přání. I takové myšlenky jsou obsaženy v různých náboženstvích, třebaže si člověk musí vstup do budoucího ráje náležitým chováním na zemi teprve zasloužit. Jak tedy žije ve skutečnosti dál?

Zážitky blízké smrti naznačují, že se po smrti změní vědomí. Na začátku posmrtné cesty je ovšem ještě podobné vědomí běžnému, ale je, jak jsme viděli, rozšířeno do různých stran. Člověk už nemůže rozhodnout, co se s ním stane. Na další cestě posmrtným životem ho čekají proměny, které se vymykají našim běžným zkušenostem a zážitkům. Pokusil bych se proto v následujících odstavcích tyto velice významné změny vědomí naznačit obrazným způsobem.

Náš běžný život můžeme přirovnat k dlouhé či kratší cestě kočárem. Ten má okno, skrze něž lze vidět vždy jen jeden úsek krajiny a v popředí, dejme tomu, určitý strom. Představují naše zážitky. Stromy minou okno a nikdy se nevrátí tytéž pohledy, jen podobné. Pamatujeme si je, porovnáváme je navzájem a učíme se z nich. Celý bohatý život samozřejmě nelze vtěsnat do tak jednoduchého obrazu, ale ten nám přesto může sloužit k pochopení dalších proměn vědomí na posmrtné cestě člověka.

Smrt v tomto přirovnání znamená okamžik, kdy se kočár rozbije a cesta skončí. Už nebudou další zážitky. Vystoupíme z kočáru, a najednou se nám naskytne ohromný pohled na celou krajinu, kterou jsme projeli, a na dlouhou řadu stromů, které jsme minuli. Nyní už nejsme od nich odděleni oknem a vidíme je takové, jaké skutečně jsou. Vidíme celé panoráma uplynulého života. Toto přirovnání nám naznačuje smysl pozemského života. Dokud člověk žije v těle, respektive jede v kočáře, ztotožňuje své sebevědomí s kočárem. Ten mu umožňuje zážitky. Má velké nebo malé, kulaté nebo hranaté, rovné nebo zakřivené, čisté nebo špinavé okno. Kočár jede rychle nebo pomalu, jede hladce nebo drkotá, je pohodlný nebo tvrdý. To všechno ovlivňuje pohled na věci venku a úsudek o nich. Takový pohled sice není objektivní, má osobní zabarvení, zato však je úplně vlastní. Člověk má do určité míry i možnost podle zážitků ovlivnit směr, kam má kočár jet, nebo aspoň ovlivnit jeho rychlost. Získání tohoto osobního pohledu na svět s možností svobody je smyslem pozemského života.

Po smrti tato identifikace končí, a proto končí také vědomí opírající se o tělo. To je první velká proměna vědomí. Člověk už není oddělen od věcí. Během životního panoramatu vnímá, jak všechno se vším souvisí. Svět se zdá utkán z porozumění. Ale zároveň člověk vnímá, že má jiné tělo, které mu nyní dává sebevědomí. Mohli bychom ho nazvat časové tělo. Dává nám vědomí, že všechno, co jsme kdy prožili, třeba jen polovědomě či podvědomě, patří k nám a tvoří jeden celek. Čas splývá v jednotu a běžné časové kategorie jako minulost, současnost a budoucnost už neplatí. Zde se zjevuje, že je předstíral pouze kočár. Vědomí, které nám dává časové tělo (antroposofie ho běžně nazývá éterné nebo životní tělo), že totiž všechny zážitky života, já i celý svět tvoří souvislý, živý celek, má v sobě něco povznášejícího. V tomto rozšířeném vědomí jakožto prameni tvůrčích sil se dovedli do určité míry pohybovat velcí géniové lidstva. Například čteme v jednom dopise Mozartově, že nejlepší ze všeho je zažít v jednom okamžiku celé hudební dílo.

Zážitky těch, kdo prošli klinickou smrtí, hovoří výhradně o zmíněném stavu vědomí, a to i tehdy, pokud mají za obsah události budoucí. Budoucnost je stejně "přítomná" jako minulost. Z nich se ještě nic nedovíme o dalších proměnách vědomí po smrti. Nový stav nastane po dvou až čtyřech dnech. To lze dokonce pozorovat na mrtvolném těle, které se po této lhůtě začíná zjevně rozkládat. Co se děje? V našem přirovnání bychom mohli říci, že nad krajinou zapadá slunce a vychází měsíc. Ale musíme to uchopit ještě přesněji. Tma vlastně nastává proto, že zážitky denního života se rozplývají, asi jako by se povrch věcí, o který se dosud odráželo denní světlo, rozplýval a jako mlžný závoj mizel v dálavách světa. Životní panoráma je skutečně přijato dálavami duchovního vesmíru. Duše, která na začátku ještě není zvyklá v této tmě něco vidět, prochází dobou omámení nebo úplného utlumení vědomí. Délka této doby je velice individuální. Může trvat pár dnů až týdnů, ale i mnohem déle. Bude tím delší, čím méně se člověk v životě zabýval myšlenkami s opravdovým duchovním obsahem. Zarytý materialista to bude mít nejtěžší. První, co

se ve tmě rýsuje, je hvězda, která září ze směru, kde "kdysi" začala cesta kočárem. Září jakoby nad místem narození.

Tato hvězda probouzí v člověku nesmírnou touhu jít jí vstříc, a v tu chvíli se začínají rýsovat ve tmě i zážitky uplynulého života - naše stromy. Nyní však vy-padají jinak. Svítí jakoby zevnitř. To způsobuje vycházející měsíc, který však stromy neozařuje zvenčí, nýbrž probouzí jejich vlastní svit.

Toto světlo zjevuje skutečný význam všech našich zážitků, význam nikoli pro nás či pro jiné lidi, ale pro celý svět. Během životního panoramatu jsme například prožili, že urážka, kterou jsme někomu způsobili a spokojeně pocítili jako zadostiučinění, pro něj znamenala velkou ránu a že naším podnětem byla pouhá ctižádost. Nyní duše prožívá, že urážkou způsobila hlubokou ránu v duchovním řádu světa. A tuto ránu musí člověk sám opět zacelit, to znamená, že v budoucnosti musí udělat něco, co minulý čin vyrovná. Tak se připravuje budoucí osud. Světlo hvězdy, která tak krásně září, nyní podněcuje duši, aby se skutečně vracela po životní cestě až k okamžiku narození či zplození a prožívala ještě jednou všechny zážitky v jejich významu pro svět. V našem přirovnání to znamená, že svět vydává soud o významu našich zážitků. Buď padá příznivý, vše oživující déšť či panensky čistý sníh, nebo se s blesky a hromy spouští krupobití, které všechno ničí. Duše nyní sklízí z každého stromu ovoce, sladké i trpké.

Naše zážitky jsou různé. Nejsou to jen zážitky s jinými lidmi, ale také zážitky hladu či žízně atd., nebo prožívání přírody, umění atp. V tomto období posmrtného života musí člověk odvyknout všem potřebám, touhám a přáním duše, které se dají uspokojit jen životem v těle. Musí si očistit tělo, které mu zbylo poté, co odložil časové čili tělem astrálním, a ve kterém nyní žije. Antroposofie toto tělo běžně nazývá tělem astrálním. Skrze ně prožívá člověk duševní nitro věcí. To, že strom, či květina nebo hora mají duševní nitro, v našem denním vědomí ani netušíme. Pro nás jsou nanejvýš živé. I duše zvířat je ještě něco jiného. Nejspíš lze toto duševno přirovnat k různým prvkům hudby, které vyjadřují určitý duševní zážitek a zvěstují svým sledem, svým zhušťováním či uvolňováním, souladem či nesouladem poselství. Tak prožívá zemřelý význam věcí vzhledem k celkové harmonii světa a svůj vlastní soulad či nesoulad s nimi. Hudba oslovuje náš cit i vůli, ale uchopit ji jasným vědomím je obtížné. Přesto žije ve velkém hudebním díle celý kosmos. I zemřelý se má vžívat do harmonií kosmu. Pokud jsme s ním byli spojeni, máme ve svém astrálním těle - dnešní věda to nazývá podvědomí - na jeho zážitcích určitou účast. Dobu vžívání se do duševna kosmu nazývá křesťanská tradice očištěc, východní tradice kámalóka.

Vrátil-li se člověk zpět po životní cestě až k době před narozením a sklídl ovoce uplynulého života, nastane další velká proměna vědomí. Teď má člověk předat plody svého života bytostem andělských hierarchií, které řídí světa určují úkoly a osudy lidí na zemi. Dobré plody jsou přijaty coby zárodky budoucích světů. Špatné plody nemohou být přijaty. Působily by ničivě v dalším vývoji světa. Člověk je musí odložit u vstupu do světa hierarchií až do doby, než znovu sestoupí do pozemského života. Tehdy je sám pomocí nejvyšších andělských hierarchií zaseje do tohoto života jako osudové překážky, aby své špatné činy mohl vyrovnat. Chvíle předání osudových plodů je chvílí nejhlubšího sebepoznání. Lidský duch, který v tuto chvíli také odložil všechny části astrálního těla znečištěné pobytem na zemi, poznává, do jaké míry jednal v souladu s duchovním vesmírem, ale poznává sebe ve své pravé hodnotě. Poznává, nakolik svým životem prospíval duchovním úmyslům hierarchií, nebo nakolik je překazil.

Na zpáteční cestě životem od smrti až k době před narozením šel člověk vstříc zářivé hvězdě, která v něm probudila touhu k návratu. Nyní poznává, co to je za hvězdu. Je to jeho vlastní vyšší bytost, jeho pravé já, které obsahuje všechny plodné síly získané v předchozích inkarnacích. Nyní také poznává, že toto jeho pravé já ho poslalo na zemi, aby přinesl další plody a aby vyrovnal, co pro růst světa působí ještě rušivě a ničivě. A dále poznává, že já, které znal na zemi, je jen slabý a nejasný odraz vlastního já. Během dalšího života v duchovním světě se lidský duch smí sloučit se svou hvězdou a včlenit do ní dobré ovoce uplynulého života. Všechno plodné se bude postupně

měnit v nové schopnosti, ve větší a živější zář hvězdy, až ta pošle lidského ducha opět na zem s novou duší a v jiné lidské podobě. Začne další cesta "kočárem".

Vidíme, že to, co v sobě máme skutečně věčného, zůstává našemu běžnému vědomí zcela vzdáleno. Známe jen odraz vlastního já, sebevědomí vyvolané "kočárem", který však je v každém životě jiný. Toto sebevědomí nesmíme zaměnit se svou věčnou bytostí. Naopak, obyčejné sebevědomí se musí obětovat čili proměnit, má-li se v něm objevit věčné já. Jinými slovy: teprve tehdy, pozvedneme-li se k poznání toho, jenž postavil "kočár" a určil jeho cestu, přiblížíme se poznání svého pravého, věčného já.

Zbývá nám dodat, co znamená pro posmrtný život setkání s Kristem na zemi. Slyšeli jsme od některých lidí, kteří prošli klinickou smrtí, že se jim zjevil v souvislosti s panoramatem života. Upozornil je na dvě nejdůležitější věci v životě: učit se a vyvinout lásku. Pohled na uplynulý život se tím prohlubuje. Později pomáhá duši, aby procitla z omámení nezvyklého bytí v duševní říši. Spojení s Kristem dává duši také sílu, aby snášela strádání a bolesti tohoto stavu a poznala je jako nutné pro vlastní růst. Největší pomoc však poskytuje Kristus člověku při přechodu do duchovního světa. Přechová špatné plody jeho minulého života do doby, kdy člověk sám bude schopen je vyrovnat. Náboženským výrazem bychom řekli, že bere na sebe naše hříchy. To je velice důležité proto, aby si člověk mohl pobytem mezi hierarchiemi získat náležité síly pro další inkarnaci.

Přijde-li lidská duše po smrti k prahu duchovního světa bez spojení s Kristem, může se stát dvojí. Jedna možnost je, že se duše jakoby zalekne čistoty a světla duchovního světa. Bojí se, aby její kaly a temnosti nevyšly najevo. Obrátí se hned zpět k zemi a brzo se opět narodí, ale protože nepobude v duchovním světě - alespoň ne dlouho a s náležitým vědomím - nemůže si získat nové schopnosti. Ty jí budou přisouzeny z dědičných sil. Takový člověk se stane pouhým odrazem svého národa či rodiny. Druhá možnost je, že v duši převažuje touha po světle, ale poněvadž její nedostatky jsou překážkou pro návrat do světla, musí duše své nedostatky nenávidět. Může si sice potom získat nové, občas až geniální schopnosti, ale budou mít vždy povahu nadutosti, ješitnosti a ctižádostivosti. Člověk se potřebuje postavit do náležitého světla a utrpení, které prodělává jako následky vyrovnávající jeho dřívější špatné činy, pociťuje jako životní křivdu. Zde vidíme, že Kristus nám poskytuje největší službu na posmrtné cestě při vstupu do říše andělských hierarchií. Umožňuje nám takový vztah k našemu osudu, při kterém přes všechny zkoušky silně pociťujeme zář dobré hvězdy nad svým životem.

O jakosti zemřelých duší

TOMÁŠ AKVINSKÝ

Může duše oddělená od těla trpět tělesným ohněm?

Předpokládáme-li, že pekelným ohněm se nemíní oheň v přeneseném smyslu nebo oheň obrazný, nýbrž skutečný tělesný oheň, musíme říci, že duše bude trpět soužením tělesným ohněm; vždyť Pán praví, že onen oheň je připraven pro ďábla a jeho anděly, kteřížto jsou beztělesní, tak jako i sama duše. Jakým způsobem však může trpět, vysvětluje se mnohým způsobem.

Někteří mínili, že už samo vidění ohně je pro duši utrpení ohněm. K tomu říká Řehoř: "*Duše trpí i jen tím, že oheň vidí.*" To však zřejmě nepostačuje, protože cokoli je viděno, už proto, že je to viděno, znamená zdokonalení vidícího; proto nic nemůže sloužit k jeho soužení jen tím, že je viděno; někdy však (vidění) může být případ od případu sužující nebo skličující, pokud něco vnímáme jako škodlivé. Proto musí krom toho, že duše onen oheň vidí, být ještě nějaká souvislost duše s ohněm, skrze niž oheň duši škodí.

Proto jiní mínili, že ačkoli tělesný oheň nemůže duši pálit, přece jej duše vnímá jako pro sebe škodlivý, a že k takovému vnímání ji vedou strach a bolest, aby se naplnila slova žalmu (13,5) "*třásl se strachem, kde nebylo strachu*". Proto Řehoř říká, že "*duše je spalována, protože se za spalovanou považuje*". To však opět očividně nestačí, protože utrpení duše ohněm by se pak nekonalo ve skutečnosti, nýbrž pouze ve vjemu. Ovšem, ačkoli se může opravdové utrpení zármutku nebo bolesti zakládat na nějaké mylné představě, jak poznamenává Augustin, přece pak nemůžeme o tomto utrpení říci, že trpíme skutečnou věcí, nýbrž (trpíme) obrazem věci, který si představujeme. Navíc by se tento způsob utrpení vzdaloval skutečnému utrpení více, než onen způsobený obrazným zřením; onen vzniká skrze opravdové obrazy věcí, které s sebou duše nosí, zatímco tento vzniká skrze mylné pojmy, které si duše vytváří z bludu. Krom toho není pravděpodobné, že by oddělené duše nebo démoni, kteří mají vytríbený rozum, mohli považovat tělesný oheň za sobě škodlivý, kdyby k tomu nebyli nuceni.

Proto jiní říkají, že musíme předpokládat, že duše trpí tělesným ohněm opravdu skutečně. K tomu říká Řehoř: "*Z různých míst v evangeliích můžeme vyvodit, že duše trpí zářem nejen viděným, ale též zakoušeným.*" To se podle nich děje takto: Říkají, že tělesný oheň můžeme chápat ve dvojitým smyslu: jednak tělesný jako nějaké těleso, který pak nemůže na duši nijak působit, jednak jako nástroj odplácející božské spravedlnosti. Rád božské spravedlnosti totiž vyžaduje, aby duše, která se hřešíc poddala tělesným věcem, byla potom v soužení poddána jim. Nástroj však nepůsobí jen podle možností vlastní přirozenosti, ale též podle možností vůdčího činitele. Tak není nemožné, že onen oheň, působí-li podle možností duchovního činitele, působí na ducha člověka nebo démona, a totiž tímž způsobem, jaký jsme přičkli svátostem, které posvěcují duši.

Ovšem ani toto očividně nestačí, protože každý nástroj má na to, na čem se ho jakožto nástroje užívá, svůj vlastní účinek, který odpovídá jeho přirozenosti, krom účinku určeného jeho použitím podle možností vůdčího činitele. Teprve tím, že vykonává první účinek, slouží (nástroj) při (účinku) druhém; tak voda při křtu posvěcuje duši tím, že omývá tělo, a pila vytváří podobu domu tím, že řeže dřevo. Proto musíme ohni přiznat nějaký účinek na duši, který odpovídá jeho přirozenosti a při němž je nástrojem božské spravedlnosti odplácející hříchy. K tomu musíme říci, že tělo nemůže přirozeně působit na ducha, ani mu nějak škodit nebo jej obtěžovat, leda když je (duch) s tělem nějak spojen. Tak objevíme, že „poškozené tělo zatěžuje duši“ (Moudrost 9,15). Duch je s tělem spojen dvojitým způsobem: jednak jako forma materie, kdy jsou (duch a tělo) prostě sjednoceny, duch je spojen s tělem a oživuje tělo a určitým způsobem je tělem zatížen - tak ovšem není duch člověka ani démona s tělesným ohněm spojen; a jednak jako hybatel s pohybovaným nebo jako umístěný s místem, způsobem, jímž jsou na místě věci beztělesné; tak jsou i stvoření

beztělesní duchové určeni místem, takže jestvují na jednom místě a ne na jiném. Ovšem ačkoli tělesná věc ze své přirozenosti může určovat beztělesného ducha místem, nemůže ze své přirozenosti beztělesného ducha na místě zadržovat, že by byl svázán s oním místem natolik, aby se nemohl vydat k (místům) jiným, protože duch není podle přirozenosti na místě tak, že by byl místu podřízen. To je však přidáno tělesnému ohni, poněvadž je nástrojem odplácející božské spravedlnosti, který takto zadržuje ducha a na něj působí jako zdroj soužení, zdržuje jej od provádění jeho vlastní vůle, aby nemohl jednat kde chce a jak chce.

Toto tvrdí Řehoř. Když vysvětluje, jak duše trpí prožíváním žáru, praví: "*Ježto Pravda odsuzuje bohatého hříšníka k trestu ohněm, popíral by někdo moudru že duše zavržených jsou drženy v ohních?*" Toto říká i Julián, jak cituje Mistr: "*Je-li beztělesný duch živého člověka držen v těle, proč by nemohl být i po smrti držen tělesným ohněm?*" Augustin navíc říká, že jako je duše v člověku podmíněčně spojena stě-lem jako jeho životadárkyně - ačkoli je ona duchovní a ono tělesné - a z tohoto spojení dává vzniknout silné lásce k tělu, tak je svázána s ohněm jako příjemce soužení od něho a z tohoto spojení dává vzniknout odporu (k tělu).

Nyní musíme všechny dosavadní úvahy shrnout v jednu, aby se zcela vysvětlilo, jak duše trpí tělesným ohněm. Musíme říci, že z přirozenosti ohně plyne, že se k němu může pojit beztělesný duch, jako (se pojí) umístěné k místu. Protože je však nástrojem božské spravedlnosti, je mu dáno, aby určitým způsobem téhož (ducha) poutal. Přitom je tento oheň opravdu škodlivý duši, a duše považující oheň za sobě škodlivý je ohněm trýzněna. Proto Řehoř toto všechno po řadě zmiňuje, jak vysvítá z jeho výroků, které jsme si uvedli.

Přesahuje soužení očiště všechno časné soužení tohoto života?

V očištěci bude dvojitý soužení: Soužení ztrátou, tedy že (duše) budou pozdrženy od zření Božího, a soužení smyslovým vjemem, tedy že budou sužovány tělesným ohněm. V obou případech nejmenší soužení očiště přesahuje největší soužení tohoto života. Čím více totiž po něčem toužíme, tím bolestnější je pro nás nedostatek téhož. Protože ovšem cit, jímž toužíme po nejvyšším dobru po tomto životě, je u svatých duší nejpalčivější, ježto není zadržován tíží těla a ježto požitek nejvyššího dobra by byl již nastal, kdyby mu nic nebránilo, mají z pozdržení největší bolest.

Podobně, protože bolest není zranění, ale smyslový vjem zranění, bolí nás zranění tím více, čím jsme citlivější. Zranění na nejcitlivějších místech tedy způsobují největší bolest. Protože však všechno smyslové vnímání těla pochází z duše, musí nás nutně nejvíc trýznit to, co nás zraňuje v duši samotné. Že však duše trpí tělesným ohněm, to budeme nyní předpokládat, neboť o tom promluvíme jinde. Z toho plyne, že soužení očiště, a to jak soužení ztrátou, tak soužení smyslovým vjemem, přesahuje všechno soužení tohoto života.

*Teologická suma, dodatky ke třetí části LXXI/3,
a přílohy k dodatkům II/1.*

Když smrt přichází do našeho domu

ROLF MEGOW

O smrti básníka Matyáše Claudia (†1815) se vypráví toto: "Když ležel na smrtelném loži, zůstal jeho duch až do konce bdělý a čilý. Snažil se uchopit podstatu okamžiku, ve kterém dochází k tajuplnému odtržení duše od těla. ‚Celý svůj život‘ pravil, ‚jsem pro tento okamžik studoval, ale stále ještě chápu z toho, jak to bude, tak málo, jako za dnů nejlepšího zdraví.‘ Byl přesvědčen, že krátce před tím, než se člověk definitivně rozloučí se zemí, může jednou jasně pohlédnout do onoho světa, do kterého nyní vstupuje. Se zatajeným dechem čekal na toto zjevení. Chvilí ležel, oči široce otevřené, s pohledem upřeným vzhůru, a pak hlasitě řekl: ‚Nyní je konec!‘ obrátil se na bok, daruje své ženě Rebece poslední láskyplný pohled a šeptal: ‚Dobrou noc, dobrou noc!‘" Toto je jedna z mnoha příkladných smrtí, kterými se - dříve více než nyní - umíralo: tak jasný, tak plně srozuměn s probíhajícím děním a zároveň také tak hluboce vnořen do atmosféry domácího míru.

Takovou smrt nesmíme posuzovat jako osobní, momentální výkon. Stojí za ní napůl vědomý, napůl nevědomý niterný postoj k umírání. Smrt se tu zjevuje jako velký slavnostní cíl, který člověku dává možnost přerůst sebe sama. Patří se jí bděle spoluprožít a přesně pozorovat - nejen na jiných, nýbrž i na sobě. Kdo to ale dnes dokáže: svou vlastní smrt v okamžiku umírání pochopit jako otázku poznání a výzvu k pozorování, místo toho, aby ji člověk prostě vytrpěl?

A přece: poslední básníková slova ukazují, že osobní síly, ze kterých bylo možné ještě jednou dosáhnout těchto výšin, nejsou již zcela nosné. Svůj stín sem vrhá jiný způsob vnitřního postoje, který nalezneme umělecky ztvárněn například v Schillerově děsuplné básni "Mrtvolná fantazie". Zde ztemní pohled k nebi a do popředí se dostává osud rozkládajícího se těla. Zde se smrt stává vstupem do těsného domu, do studeného hrobu, stává se dlouhým spánkem a nakonec rozkladem a nicotou. Zde se rodí podivná představa, že je možné nalézt

zemřelé pod zemí, a také dnes jsou hledání a pietní péči o hroby uctívání ponejprv právě tam.

Žádný div, že se den, který nás tam povede, pokoušíme vytlačit ze svého vědomí. O smrti se dnes hovoří pokud možno málo a je-li to nutné, pak se zastírajícími slovními spojeními: "jemu je dobře", "zavřel oči", "není ho více". Stárnoucí člověk žije stále dál, jako by před ním ležel život bez konce. Je pyšný na to, co tělesně stále ještě zvládne, a necítí se vnitřně potvrzen, když se ukáže, jak mládež duchovně převyšuje, nýbrž když jí tělesně jakžtakž stačí. Jeden člověk, kterému jeho přítel k osmdesátým sedmým narozeninám napsal, že má nyní tedy také už velkou část svého života za sebou, si trpce stěžoval na netaktnost této poznámky. A tak jako myšlenka, je i praxe umírání ze života a z každodenní zkušenosti odsouvána do ústraní. Tento postoj nalezneme, i když v různých stupních, skoro u všech lidí, nezávisle na jejich vzdělání, životním názoru a národnosti. Členové církví a náboženských společenství tu netvoří žádnou výjimku: výzkumy veřejného mínění ukázaly, že strach ze smrti je mezi nimi rozšířen stejně jako mezi ateisty.

Se stejnou bezradností, s jakou se setkáváme u jednotlivců, se setkáme, když požádáme o radu veřejné autority. Věda nemá žádnou odpověď, přirozeně krom toho, že biologie, chemie a fyzika dokáže podrobně popsat rozkladné procesy v těle. Smrt, záhrobí, zmrtvýchvstání jsou v podstatě nevědecké pojmy, a proto se ve velkém chrámu vědy nevyskytují, a tak není možné získat od ní odpověď. Křesťanská vyznání disponují ještě starou obraznou moudrostí o nebi a pekle, o ráji a posledním soudu, ale nedokáží tyto obrazy otevřít modernímu vědomí. Poukazují - a i to je znamením bezradnosti - na neproniknutelné Boží rozhodnutí, anebo se jednoduše přikloní k materialismu nejpůvodnějšího druhu.

Smrt ovšem není jednou z událostí našeho života, smrt je tou největší událostí vůbec. Představme si jen, že by jí nebylo! Za námi by byla širá, nepřehledná a splývající minulost,

před námi by ležela nekonečná budoucnost, bez cíle a nutnosti sebrat všechny síly - v nekonečnu času bychom museli ztratit sebe sama. Smrt dává našemu životu obrys. Ona nám dává sílu se vzbudit. Nutí nás k činnosti. Smrt nás činí námi samými a zároveň nám dává naději, že budeme od svých nedostatků jednou osvobozeni. Nevděčíme jí za nic menšího než za všechno - též za život, tím, že jej vzala dřívějším generacím a vy-tvořila nám tak místo. Smrt je nám všem, mladým i starým, zdravým i nemocným stejně blízko. Moderní životní poměry, například pouliční provoz, to s sebou přinášejí. Mít ji stále před sebou není jen losem stáří, nýbrž každého.

Proto bychom se měli snažit o pravý a osobní poměr ke smrti. Protože trvalé nebrání na vědomí tak zásadní skutečnosti může mít jen tragické následky, jak pro jednotlivce, tak pro společnost.

"Před každým obrazem tane toho, čím se má stát.

Než se tím vsutku stane, nemůže v míru spát."

Takové básnické slovo - od Friedricha Rückerta - se nesmí chápat jen jako krásné umělecké dílo. Ukazuje nám na niternou skutečnost, která k předcházejícím odstavcům přidává ještě další hledisko. Poukazuje na existenci niterného obrazu toho, čím se máme stát, který leží hluboko v naší duši. Branou zrození přinášíme tento obraz s sebou do života. Každý má svůj zcela individuální, nenapodobitelný předobraz, který jej činí jedinečnou lidskou bytostí. Všechny duchovní snahy, všechny otázky po sobě samém, ano i všechny osudové události by se měly chápat jako nepřetržitý pokus si tento obraz uvědomit a pak jej naplnit. A ještě v hodině smrti stojí ve své mohutnosti před námi, anebo dokonce teprve tehdy, když se všechny ostatní skutečnosti stanou vratkými, pak teprve povstane tento obraz jasně před námi. Tento obraz našeho cíle a naší budoucnosti nás upozorňuje na to, že jsme ještě nedokonalí, že ještě nejsme zcela "člověkem". Náš přítomný stav je ve vztahu k němu v nejlepším případě skicou - v nejhorším případě karikaturou. A

právě na konci života je zřetelné, že je to pro jeden pozemský život příliš velký úkol, než abychom jej mohli vyplnit. Nezávisle na tom, jak dalece se jednotlivý člověk dokáže vyvinout, kolik zralosti a moudrosti dosáhne; nikdy nemůže říci, že to stačí, nikdy se nesmí zastavit a až do poslední hodiny musí plnit povinnost a pracovat k tomuto cíli. Jistě, můžeme se chovat, jako by to všechno nebylo. Pak vyvstane obraz nemoudrého starce, který jen nadšeně bloudí ve vzpomínkách na své mládí, minulými činy se pyšní a mladšími není brán zcela vážně, přes možná ještě přítomnou tělesnou svěžest. Správně zralý stárnoucí člověk bude mít, jako kdysi Sokrates, zážitek "vím, že nic nevím", bude cítit, jak nepatrné je jeho vědění a jak málo toho dokáže, pocítí, jak mnoho zbývá ještě vykonat.

Při narození dostaneme zároveň prostředky na cestu za naším budoucím obrazem, a to v hojnosti. K tomu patří naše nadání a schopnosti, stejně jako prostředí, do kterého jsme se narodili, se všemi jeho možnostmi. Nejdůležitějším prostředkem je ale naše tělo, s jeho k vnímání připravenými smyslovými orgány, myšlenky nesoucím mozkem, k tvoření připravenými rukama. Tělo, které se celou svou smysluplnou stavbou podobá zázračnému nástroji, se kterým můžeme krok za krokem budovat podle v nás jsoucího plánu, tak jako sochař kousek po kousku vysekává z hrubého kamene podle své tvůrčí myšlenky své dílo. Proto je dobré, když máme tělo v úctě, pečujeme o ně a udržujeme je v použitelném stavu. Jen ten, kdo charakter těla jako nástroje ducha zneuzná, jej může považovat za něco nedůležitého nebo dokonce zlého.

A přece je to právě tělo, které nás od našeho předobrazu oddaluje. Na jedné straně se opotřebovává jako každý nástroj, takže nakonec nemůže plnit své úkoly. Již na tom je zřetelná milost možnosti zemřít. Kdo by nechtěl odložit své tělo, podobal by se sochaři, který by se svými tupými majzlíky chtěl dále pracovat a neviděl, jak tím jeho dílo trpí. Na druhé straně, a to je závažnější, drží naše tělo pevně nezměněné plody a výtobytky našeho života a nepřipustí, abychom je již nyní sjednotili s naším předobrazem. Kdo si například osvojí

schopnost hrát na nějaký hudební nástroj, nemůže tuto svou schopnost přímo proměnit v niternou podstatu; kdo se naučí myslet nějakou významnou myšlenku, nepocítí zároveň s ní okamžité posílení morálních sil ve svém nitru (zítra může klidně učinit zas něco zlého!); kdo pomáhá, ten nezazáří již nyní jasně ve svém já - ale též, kdo spáchá nějaký zločin, ten neztemní okamžitě ve své duchovní bytosti a nebude ve své inteligenci nebo v možnostech konat zase dobro nijak omezen. Jen první krok takového zniternění je dán žijícím, jeho naplnění je přenecháno době po smrti. Tělo se tak podobá nástroji, kterým sice můžeme shromažďovat s plody našich životů mnoho materiálu, který ale nedovolí jej bytostně proměnit a včlenit do našeho ideálního budoucího obrazu.

Ještě jednou, nově, se tu ukazuje vznešená velkolepost smrti. Smrt nás převádí z doby sběru do doby zpracování. Otvírá nám' co bylo během života zavřené. Necháává dojít naplnění, o něž jsme se stále snažili. Sjednocuje nás s naším ideálním budoucím obrazem, od kterého nás tělo dalekosáhle odděluje. A vede nás tím k nám samým.

Jak jinak budeme nyní posuzovat smrt, když vstoupí do našich životů anebo bude dokonce stát před námi samými! Jistě ji nemůžeme přivítat jen s radostí. Smrt a příprava blízkého člověka na ni zůstane důvodem ke smutku a bolesti. Také zůstane pro umírajícího ztrátou, protože mu bude odňat nástroj ke sbírání dalších životních plodů. A často musíme s bolestí říci: Co nebylo do této chvíle sebráno, to musí zůstat ležet a zůstane jako zátěž otevřeno pro příští pozemský život. Na druhé straně ale napříště nevidíme ve smrti něco nesmyslného, nesrozumitelného, životu nepřátelského, stane se nám dobrou a smysluplnou součástí života, ba co víc: slavnostním okamžikem. Jinak budeme stát u úmrtního lože našeho bližního a jinak doprovázet jeho poslední smrtelnou chorobu. Neboť víme, že se chystá předstoupit před svou vlastní duchovní bytost. Velikou a zářící jí před sebou spatří v okamžiku smrti, tak jak byla pro tuto chvíli uchována v ruce Kristově. Nyní se s ní může sjednotit, může se spojit se svou budoucností. Nejen časově, nýbrž i kvalitativně můžeme o zemřelých říci, že nás "předešlí".

Též v praktickém zacházení se budeme snažit jednat přiměřeně slavnostností smrti. To platí již pro zařízení úmrtní místností. V nemocnicích leží umírající často s ostatními pacienty a je vystaven normálnímu nemocničnímu provozu, až nakonec bude odstaven do známé "úmrtní místnosti", která je neosobně, ale hygienicky naprosto bezchybně zařízená. Snad je to tak nutné. Ale v každém případě je vhodné zvážit, zda není možné převézt umírajícího domů. Umírající touží po známém, milém prostředí, ve kterém se i smrt zjeví jako něco důvěrně známého - a to po právu: ani ostatní slavnosti života si nepřejeme prožít v neosobní atmosféře. Kde to domácí atmosféra dovolí, nemělo by toto přání umírajícího zůstat nesplněno.

Ale i úmrtní místnost doma vyžaduje láskyplnou pozornost. Často se podobá neuklizenému skladu léků a ostatního lékařského materiálu a je silně odcizena svému původnímu vzhladu. Ale právě důvěrné prostředí působí hojivě a změny mohou být jen zkrášlením. Květiny a vůbec rostliny, které trpící už možná v přírodě nikdy neuvidí, jsou tichými a obzvlášť milými přáteli. Okno, i kdyby z něj byl vidět jen kousek nebe a nebo střechy, ať leží v zorném úhlu umírajícího. Vjemy, které již vypovídají o jiném světě, působí svým zvláštním způsobem: obraz zmrtvýchvstalého Krista, obraz oltáře anebo nás předešlého milého člověka. Díváme-li se na těžce nemocného člověka jako na "hlavní postavu" a ne jako na objekt péče, díváme-li se na něho jako na někoho, kdo v tomto okamžiku není o nic méně hodnotný než úplně zdravý člověk, jako na někoho, kdo je o něco před námi, pak vycítíme láskyplným smýšlením, co je správné.

Ale nejen na vnější věci, také na nitro musíme brát tváří v tvář umírajícímu zřetel. Jemu i nám bude opatrné naslouchání pozůstalých znamenat víc než neovládnutý smutek a nepřetržitý tok slz. - K niterné kultuře u úmrtního lože patří též opravdovost, odstranění veškeré lži. Musíme se ale vyrovnat s otázkou: Smíme smrtelně nemocnému říci, jak to s ním vypadá? Každý člověk má v zásadě právo vědět všechno, co má pro jeho osobu nějakou důležitost. Běžně v životě je nám též

nemilé, když někdo ví něco, co se nás týká, ale nechá síto pro sebe. To platí i pro smrt. A nesmíme se mýlit: sdělení umírajícímu o tom, jak to s ním vypadá, je pro něj často vysvobozením. Jistě, v prvním okamžiku bude touto informací otřesen. Pak ale často ustoupí nutkání snažit se odumírající tělo za každou cenu udržet, každodenní starosti se stanou méně závažnými a nastoupí všeobecné uvolnění. To, že nemocný příliš brzo rezignuje, je méně pravděpodobné, než se obecně předpokládá. Často cítí pacient sám, že stojí těsně před smrtí, je citlivější než ve dnech plného zdraví a dokáže znamenat ze svého okolí správně vykládat, a to i beze slov. Pokud jsou jeho naznačení zamlouvána, například obratem: Ne, to nesmíš říkat, jistě se zase uzdravíš, pak se cítí nepochopen a osamělý. V každém případě má trvalá lež neblahé následky - pro umírajícího nyní a pro pozůstalé později, když zjistí, jak tato skutečnost kalí jejich vzpomínky na zesnulého. Samozřejmě to neznamená, že se na nastíněnou otázku dá odpovědět zásadně ano. Stav vědomí a vnitřní zralost, obraz, který si nemocný vytvořil - anebo nevytvořil - o umírání a smrti, otázka, zda někdo z příbuzných může vést takový rozhovor - to vše je třeba dobře zvážit. Jako poradce a zkušenější přítel může být k poradě o všech těchto otázkách přizván i kněz, o jehož působení u lůžka umírajícího bude ještě řeč. On bude moci též vést rozhovor s umírajícím. Kněží Obce křesťanů jsou ochotni podat pomocnou ruku i lidem mimo okruh jejich sborů.

Pomalé, často bolestiplné umírání není méně milostiplné než "rychlá smrt". Mnozí si přejí to druhé, náhlé odpadnutí uprostřed práce. Ale je takový nepřipravený vstup do duchovního světa, nečekané stanutí před svou vlastní duchovní bytostí skutečně tak žádoucí? Co prožívá pomalu umírající, je příprava, je to možná předžívání prvních posmrtných zážitků - i když síto vědomí ne vždy připouští.

K této přípravě a předžívání patří na prvním místě bolest. Bolestí naplněné tělo bude po smrti snáze postrádáno. Nějakou dobu po smrti prochází zemřelý územím bolesti a vstoupí tak na známou půdu. Proto nemůže být žádným ideálem "osvobodit" umírajícího od bolesti. Přesto to nesmí být žádné dogma, je

třeba počkat, co trpící chce nebo může zvládnout. Lidé, kteří berou léky proti bolestem, se mění ve své vědomí a ve svých sděleních. Cosi cizího a temného se přes ně rozprostře a zastíní slavnost umírání. Naproti tomu okolo lidí, kteří své bolesti klidně snášejí, září navzdory všemu utrpení jemné duchovní světlo, které může spoluprožívající zaznamenat jen s největší úctou a úžasem.

Poslední čas před smrtí se často podobá spánku či bezvědomí. Povrchní dech je nepravidelný a chraptivý, oči jsou buďto zpola nebo úplně zavřené, ruce hmatají neklidně po povrchu příkrývky. Jako spoluúčastníci si můžeme říci, že zážitky umírajícího jsou nyní úplně jiného druhu. Od tohoto okamžiku nemůžeme cestu jeho duše sledovat smyslovými orgány svého těla. Jemu již z dálky září světlo nadsmyslna. Zároveň se ale zjemňuje jeho schopnost vnímat okolní svět, v žádném případě nesmíme ze skutečnosti, že na nic "nereaguje", vyvodit závěr, že nemůže nic vnímat. Nejen zvuky a slova, nýbrž i nálady a myšlenky může možná vnímat s plnou jasností. Neláskyplné slovo či nepřijemné sdělení mu mohou způsobit bolest.

A okamžik smrti - jak vznešený je, s jakou plností světla a s jakou krásou obklopuje odcházejícího člověka, nezávisle na tom, jak žil a co ho čeká, co bude možná muset na dalších stupních svého vývoje prodělat! Proto od něj nebudeme utíkat, nýbrž jej v naprostém klidu a úctě doprovázet. Modlitba Otčenáš, nahlas vyslovena do prostoru, vede umírajícího přes práh. A též doba po tom je naplněna posvátným klidem. Zemřelý je ještě velmi blízko, ještě je zcela zde, obrácen k duším pozůstalých. Umírání je pomalý proces, stupňovitý vývoj, který není se zástavou dechu zdaleka ukončen.

Tato blízkost zemřelého se často ukazuje v jemných proměnách jeho tváře. Na nich je zřetelné, jak opatrně se duše odpoutává od těla a jak dlouho k němu má jemný vztah. Proto by zemřelý neměl být hned odstraněn z domu a pokud to okolnosti dovolí, měl by být odvezen až po třech dnech. Také pitva, i když by způsobila jen nepatrnou změnu na těle zemřelého, působí rušivě. Pohled zemřelého je ale již obrácen směrem od těla a zří svůj věčný vývojový obraz, takže se může s případným

zásahem do odloženého těla vyrovnat. Proto je možné, po opatrném zvážení, dát souhlas k pitvě, pokud k tomu lékaři mají důležitý důvod.

Po nastalé smrti je vhodné úmrtní místnost znovu uklidit a vyzdobit, a to tak, aby to odpovídalo nové životní cestě, po které zesnulý nyní kráčí. Ještě důležitější jsou ale naše myšlenky a pocity. Příčinnost, vyřizování vnějších formalit, zrušení domácnosti a podobně, by neměly zaplnit naše nitro. Tichá modlitba u lůžka zesnulého a čtení evangelia podle Jana, které může trvat hodiny a dny, nejsou jen pomocí pro zemřelého, nýbrž jsou i nejkrásnější útěchou pro pozůstalé. Mohou se přitom dostavit mnohé tiché zážitky se zesnulým a jeho bytost se nám přiblíží ze zcela nové strany.

Do této chvíle jsme zcela vynechali to, co k osobním snahám může připojit spoluúčast kněze. Kněz není jen někdo, kdo je v podobné situaci zkušený, nýbrž spravuje též rituály, které umírajícímu staví v nadosobním smyslu most. Bude nemocného ve stálém kontaktu s příbuznými navštěvovat a v dalším průběhu nemoci tyto návštěvy možná i denně opakovat. Bude se s ním modlit a číst s ním evangelium. Doprovodí podle možnosti okamžik smrti a bude v následujícím čase oporou pozůstalým. - Následující rozprava se věnuje způsobu účasti kněze, jak je pěstována v Obci křesťanů.

Je-li někdo vnitřně spojen s obřadem Obce křesťanů, pak může být na jeho přání obřad posvěcení člověka sloužen u jeho lůžka anebo mu kněz přinese přinejmenším svaté přijímání. Je-li nemoc vážná a život v ohrožení, pak se k tomu připojí zpovědní rozhovor zakončený udělením svátosti zpovědi a vše bude korunováno požehnáním svátostí posledního pomazání. Ta není totožná se "svátostí nemocných" staré církve a nemusí být udělena, až když je smrt jasně blízko, nýbrž může být též vyžádána tehdy, když je život a smrt na vahách (například před těžkou operací). Její mocná uzdravující síla, která povolá duši často i na dlouhý čas zpátky do těla, počítá ovšem s lidským duchem, který kultické snahy Obce křesťanů ve svém životě plně uznal a spoluprožíval.

Kněz Obce křesťanů může být povolán ke každému člověku, pokud jde o to, doprovodit

okamžik smrti (například u těžké nehody), též v noci, či na vzdáleném místě. Je ochoten nemocného navštívit i předtím, natož pak v této velké hodině! Pohřební rituál není v první řadě utěšující proslov k pozůstalým, nýbrž obrací se zcela k zesnulému. Doprovázíme jej kousek do jeho nové domoviny tím, že jemu ku pomoci, i když v těle přebývajícím, přece poněkud překročíme práh smrti. Nikdo, kdo se tohoto rituálu jednou účastnil, se nemůže uzavřít jeho silnému působení.

Obec křesťanů může vykonat pohřeb pro každého člověka, pokud není známo jeho jasné odmítnutí. Přitom je jedno, jakým způsobem zemřel (například sebevražda), nebo k jakému světovému názoru se zesnulý přikláněl. V případě příslušnosti k jiné konfesi (například při dvojím členství) je samozřejmostí domluva s místním zástupcem dané církve. Pravidlem by mělo být, aby přání být pohřben Obcí křesťanů bylo včas prohovořeno a s příbuznými domluveno, případně u faráře zanecháno písemně, tak aby onen vzácný čas přímo po smrti nebyl rušen pochybami, nebo dokonce diskusemi. Též otázka, zda pohřeb ohněm či do země, může být prohovořena s farářem. Jen ve zcela zvláštních případech je třeba doporučit pohřeb do země, jinak je možné následovat vůli zesnulého a proti pohřbu žehem není tváří v tvář našemu dnešnímu vědomí námitek. Pohřební rituál předpokládá přítomnost těla zesnulého, které je mu též orientačním bodem. Slavnost nad urnou, po provedeném zpopelnění, může být jen poslední pomocí v nouzi.

První část pohřebního obřadu by se měla slavit ještě v úmrtním domě, ale ne bezprostředně po smrti, v nejlepším případě po třech dnech před odvezením těla nebo v pohřebním ústavu nad otevřenou rakví. Kde to není možné, bude tato část připojena k vlastní pohřební slavnosti. Ta má svůj správný čas též třetího dne po smrti a neměla by být příliš posunována. Snad ve všech kaplích a krematoriích je možné se na tělo zesnulého před pohřbem ještě jednou podívat. Velmi často zůstane tato možnost nevyužita, protože si prý chceme zesnulého uchovat ve vzpomínkách, tak jak byl za života. Ale nesvede nás tu ve skutečnosti strach, že se budeme muset dívat na

mrtvolu? Jistě se v prvním okamžiku musíme přemoci, abychom přistoupili k rakví. A přece, přemůžeme-li se a vzdáme se této možnosti jen v opravdu odůvodněných případech, pak bude tato vzpomínka v budoucnu zvláště silná a pomůže nám navázat jemné spojení s tím, kdo tuto tělesnou schránku kdysi obýval. I uložení urny může být doprovázeno farářem, který u hrobu přečte slova evangelia a proslví Otčenáš.

Obec křesťanů koná též zvláštní obřad pro pohřeb dítěte.

Pro zesnulé členy Obce křesťanů se pak bude slavit Obřad posvěcení člověka, slavnostní bohoslužba, která stojí černou barvou na oltáři ve znamení pašijí a velikonočním evangeliem ve znamení zmrtvýchvstání. Tato bohoslužba přijímá zesnulého znovu do oltářního společenství žijících. Proto se může v plné vážnosti slavit jen pro někoho, kdo se již za života spojil s děním na oltáři. Správným dnem je k tomu sobota po pohřbu.

Tím vším ale není spojení se zesnulým skončeno. Na jedné straně žije jeho památka v kruhu příbuzných dál. Jakého druhu tyto vzpomínky jsou, záleží na tom, v jakém stavu zanechal zesnulý své pozemské záležitosti. Jsou-li v pořádku, pak to pro pozůstalé není jen vnější ulehčení. Jsou-li v nepořádku, pak se přes láskyplné vzpomínání rozprostře nadlouho kalný závoj. Budiž zde zmíněna důležitost včasné, pokud možno ještě ve zdraví sepsané, právně čisté závěti. Má-li být vzpomenuo na Obec křesťanů, pak je samozřejmostí, že by se to mělo prohovořit s farářem.

Ne vždy je využita hezká možnost zesnulému po dlouhou dobu něco "předčítat".

Vpravdě živě a výstižně si jej představíme. Pomoci může fotografie či dopis, který jsme od zesnulého obdrželi. Poté zazní slova, která i nyní pro něj mají význam - taková slova obsahují například evangelia.

Na druhé straně bude památka na něj pěstována v obci. Nejen že bude při sborovém večeru či na dušičky ještě jednou vyvolán obraz jeho života. Obřad posvěcení člověka je bez žijících v Duchu nemyslitelný. Modlíci se obec se k nim několikrát během každé bohoslužby obrací s prosbou o pomoc pro žijící. Oni rozšiřují každou obec daleko za viditelné hranice. V první době po smrti jsou zesnulí odkázáni na naši pomoc a naše dobré myšlenky a jsou nám za ně velmi vděční - v bohoslužbě se tento vztah obrací. Zesnulí se stávají pomocníky a ochránci, kteří bez časové hranice doprovázejí naše životní cesty a podporují náš růst a vývoj.

Zanedlouho učiníme i my krok tou velkou branou. Ulehčili jsme ho těm, kteří nás předešli? Pak nás rádi přijmou a budou nám na cestu svítícími vůdci. A připravili, procítili a promysleli jsme tento krok dostatečně pro nás samotné? Pak bude právě smrt, která se nám ponejprv zdála tak temnou, nejzářivějším stavebním kamenem naší budoucnosti!

*Ze sborníku Das Tor der Geburt und das
Tor des Todes.*

Obec křesťanů,
Berlín, 1975, s. 103-117

Z němčiny přeložil Tomáš Boněk.
TOMÁŠ AKVINSKÝ (1225-1274)
teolog, dominikánský mnich.

VOLKER FINTELMANN
je lékař. Do roku 1996 byl ředitelem nemocnice Hamburk-Rissen,
nyní má soukromou praxi.

ROLF MEGOW
je farářem Obce křesťanů v Lipsku.

BRIGITTE PESCHEL
je hudební pedagožka, členka Obce křesťanů v Praze.

FRANK PESCHEL
je farářem Obce křesťanů v Praze.
Jako člen redakční rady se podílí na přípravě sborníku Okruh a střed.

PAVEL TOMAN
je novinář.
Jako člen redakční rady se podílí na přípravě sborníku Okruh a střed.

WANG WEJ (699-759)
čínský malíř, kaligraf, básník a hudebník doby Tchang.

RAINER WUTTIG
je farářem Obce křesťanů v Coburgu.

OBEC KŘESŤANŮ, vydavatel sborníku Okruh a střed, byla založena roku 1922 v Německu. Podnětem k jejímu vzniku byla otázka, zda a jakým způsobem může dojít ve dvacátém století jakožto století strojů, informací a praktického materialismu ke skutečné obnově náboženského života. S tímto problémem se skupina zakladatelů Obce obrátila na Rudolfa Steinera, který na základě antroposofického bádání zprostředkoval novou podobu křesťanského kultu a života. Nový způsob je srozumitelný a současně otevírá možnost konkrétního náboženského citění. Obec křesťanů dnes působí v mnoha zemích světa, v Čechách od roku 1925.

www.obec-krestanu.cz